

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

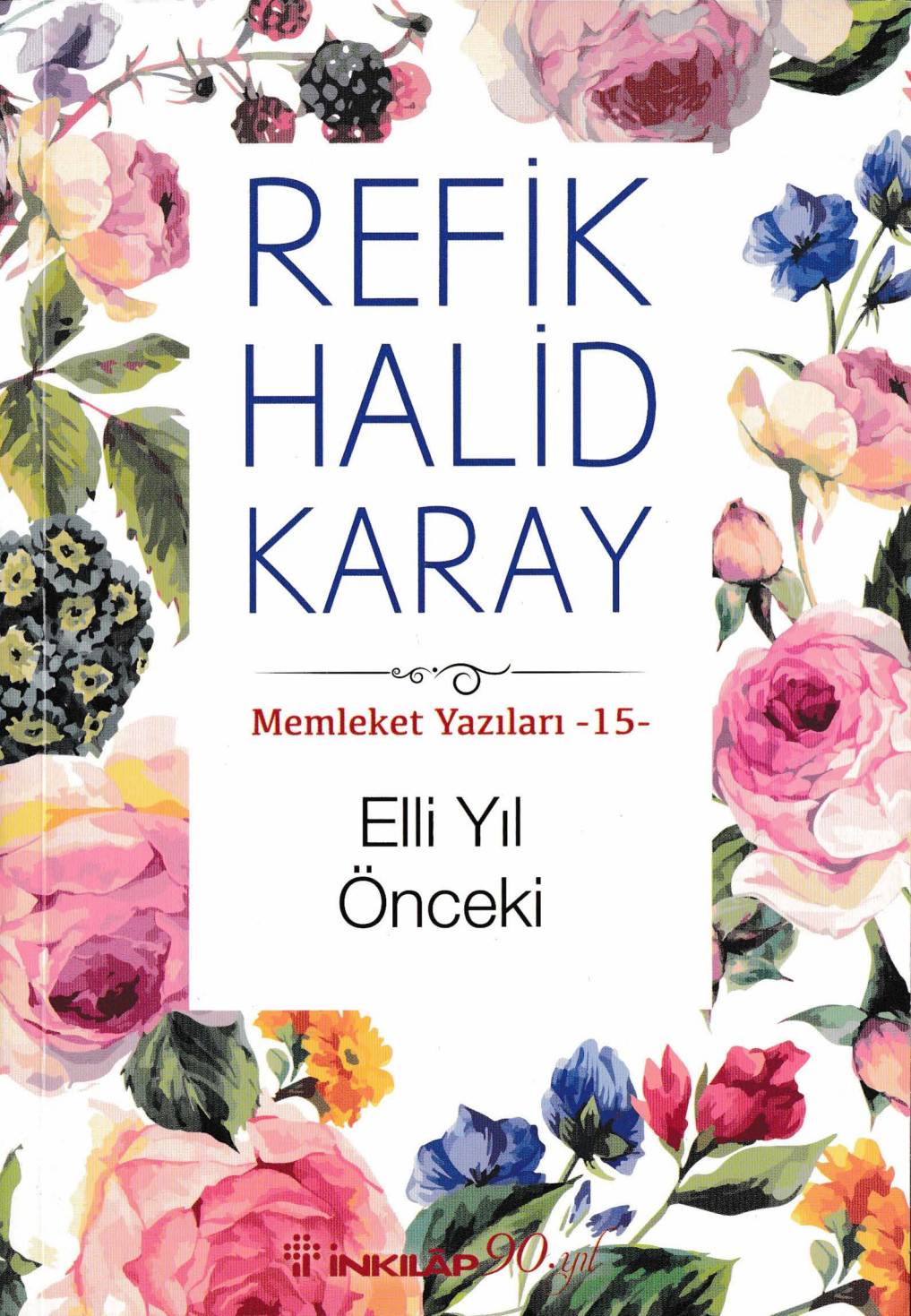
RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>



REFİK HALİD KARAY

Memleket Yazıları -15-

Elli Yıl
Önceki

REFİK HALİD KARAY

Memleket Yazıları -15-

Elli Yıl
Önceki

Elli Yıl Önceki / Refik Halid Karay

© 2017, İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ

Yayıncı ve Matbaa Sertifika No: 10614

Bu kitabın her türlü yayın hakları Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince İnkılâp Kitabevi'ne aittir. Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının izni alınmaksızın, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Genel yayın yönetmeni Ahmet Bozkurt
Yayıma hazırlayan Burcu Bilir Agalar
Kapak uygulama Gökçen Yanlı
Sayfa tasarım Yasemin Çatal

ISBN: 978-975-10-3747-3

17 18 19 20 7 6 5 4 3 2 1
İstanbul, 2017

Baskı ve Cilt

İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ
Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8
34196 Yenibosna – İstanbul
Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)

İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ
Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8
34196 Yenibosna – İstanbul
Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)
Faks : (0212) 496 11 12
posta@inkilap.com
inkilap.com

REFİK HALİD KARAY

——
Memleket Yazıları -15-

Elli Yıl
Önceki

Hazırlayan
Tuncay Birkan

 İNKILÂP 90.yıl

Memleket Yazıları serisini oluşturan yazıların izini
sürerek, uzun ve yorucu bir yolculuk sonucu bu örnek
projenin hayata geçirilmesini sağlayan
Tuncay Birkan'a değerli ve titiz
çalışmaları için Karay Ailesi olarak
gönülden teşekkür ederiz.

İçindekiler

Memleket Yazıları 1938-1965.....	9
----------------------------------	---

Önsöz

Refik Halid ve Ben – Uğur Kökten.....	11
---------------------------------------	----

Elli Yıl Önceki

Sarayburnu	17
Eski Haydarpaşa Garı	20
Köprüden Hâtıralar	23
Haydarpaşa Çayırı.....	26
Bir Pehlivan Güreşi.....	29
Köprü Üstü Haydarpaşa İskelesi	32
Yoğurttan Dondurmaya Kadar	36
“Mâni Çömleği”	39
“Gece Simidi”	42
“Taşdelen” ve Ormanı	45

Üç Semt İsmi.....	48
Bostancı ve Ötesi	51
Baston ve Bonjur	54
Kravat İğnesi – Kol Düğmesi.....	58
Evliya'ya Bağlanan Çocuk	62
Kışa Dair Hatıralar	65
Pelerin – Palto	68
Yalova – Dağhamamı	71
İki Harabeden Şen Hâtıralar.....	74
Küllük Olan Gülistan	78
Tepebaşı'nda “Amfi” Devri	82
Çocukluğumda Çocuklar İçin Neşriyat.....	86
Enfiye, Mendili ve Kutusu.....	90
Fes, Kalıp ve Üst Tarafı	94
Bir Sesin Hâtırası.....	98
Eski Terbiyelerden.....	102
Kahve Çömleği – Kahve Ocağı	106
Su – Hamam – Banyo	110
“Kiler” ve “İncekiler”	114
Muhallebiciler ve En Meşhuru	118
“Delil”ler ve Hediye­leri	122
Birkaç Dilenci	126

Memleket Yazıları 1938-1965

Edebiyat tarihi kitaplarında ve üzerine yapılan çalışmaların çoğunda Refik Halid Karay'la ilgili değerlendirmeler genellikle yazarlık kariyerinin ilk dönemi diyebileceğimiz 1908-1922 arasına yoğunlaşır. İkinci sürgünlük döneminde (1922-1938) Halep'te çıkan iki gazeteye yazdığı çok sayıda yazıya ulaşılabilmiş değildir; bu yazıların sadece *Bir Avuç Saçma* ve *Bir İçim Su* kitaplarında toplanmış küçük bir kısmına ulaşılabildiği için bu dönem halen araştırmacıların ciddi ilgisine muhtaç durumdadır.

Refik Halid'in yazarlık ve gazetecilik hayatının son ve en uzun dönemi, yani 1938 yılının Temmuz ayında yürürlüğe giren af kanunu sayesinde memlekete dönmesiyle başlayan dönem ise esasen romanları üzerinden değerlendirilir. "Muharrirlik" kimliğinin ayrılmaz bir parçasını oluşturan gazeteci ve fıkracı yanı büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Halbuki Refik Halid geçimini sadece kalemıyla kazandığından, 1965'te ölene kadar *Tan*, *Akşam*, *Yeni İstanbul*, *Zafer* gibi dönemin en çok ses getiren gazete ve dergilerinde sayısız yazısı yayımlanmıştır. 1940'ların ilk yıllarında kitaplarına girme şansı bulmuş bazı yazılar hariç bunların çok büyük bir kısmı okurlarla buluşamamıştır.

Bu yüzden de Türkiye tarihinin bu belki de en hareketli döneminde memleketin geçirdiği siyasi, kültürel, kentsel dönüşümler konusunda Refik Halid'in neler düşündüğü, Osmanlı geçmişini nasıl değerlendirdiği ve hatırladığı, tek parti iktidarı sırasında ve demokrasinin tesis edilmeye çalışıldığı yıllarda memleket gündemine nasıl baktığı belirsiz kalmıştı.

Halen tam da bu konular üzerine bir kitap çalışmasını sürdüren Tuncay Birkan'ın editörlüğünde hazırladığımız **Memleket Yazıları 1938-1965** dizisinde işte bu boşluğu doldurmayı amaçlıyoruz. 18 kitap olarak planlanan bu dizide Refik Halid Karay'ın bu dönemdeki yazılarından İstanbul, Edebiyat, Hatıra, Tarih, Dil, Yemek, Doğa, Mizah, İç ve Dış Siyaset, Sanat gibi temalar etrafında yapılacak kapsamlı seçkiler ve ikisi gezi kitabı olmak üzere üç tefrikası yayımlanacak. Yayın tamamlandığında, *Memleket Hikâyeleri*'nin unutulmaz yazarının artık “Memleket Yazıları” ile de anılmaya başlayacağını umuyoruz.

Bu dizide yayımlanacak bütün kitaplarda Refik Halid'in kendi imlası büyük ölçüde korunacak, sadece günümüz okurlarının takip zorluğu çekmemeleri için özel isimlere gelen ekler kesme işaretiyle ayrılacak, bazı özel isimlerin imlası günümüze uyarlanacak, Refik Halid öyle yazmadığı halde uzun zamandır bitişik yazılan bazı kelimeler birleştirilecek (“hiçbir”, “birkaç”, “birdenbire”, “basmakalıp” gibi) ve Osmanlıcadan miras alınan, vurguları parantez içine alarak yapma uygulamasının yerine italik veya tırnak içinde yazma seçeneği kullanılacaktır: Örneğin “(Akşam) gazetesi” yerine “*Akşam* gazetesi”; “(Hakk-ı Sükut) hikâyesi” yerine “Hakk-ı Sükut” hikâyesi.

Önsöz

REFİK HALİD VE BEN

Uğur Kökden

Refik Halid Karay'ın *Memleket Yazıları*, 1938-65 arası yılları kapsıyor. Yurtdışı (Ortadoğu) sürgününden ülkeye dönüşünün sonunda yazılmış köşe yazıları. Yirmi yedi yıllık bir toplam!

1952-53 yıllarının yazıları, yaklaşık otuz iki tane. O sırada ben, İstanbul'da üniversite (İTÜ) öğrencisiydim. Özellikle, Türkiye –ve İstanbul– için değişik bir gazete olan *Yeni İstanbul*'lu yılları anımsıyorum. Onu ve oradaki “Refik Halid Karay” imzalı yazıları okurdum.

Ancak onun gazete yazıları etkinliği bu dönemle sınırlı değil. Özellikle de değil. Yurtiçi birinci sürgünle (Sinop ve Çorum) noktalanan İmparatorluk dönemi (1908-1922) yazıları var. İlk sürgün yeri olan Sinop'ta iken Refik Halid'in henüz o denli mutsuz olmadığı görülmekte. Zaten, yaş olarak da daha genç: “Sürgünde bulunuyordum, ama pek gençtim. Keyfim yerinde, gönlüm ümitliydi; dünya umurumda değildi,” der, o günlerin notlarında. Bu arada, babasından ve ağabeyinden de düzenli para gelmektedir.

Ardından, yurtdışındaki sürgün dönemi (1922-38) yazıları var. Halep'teki iki gazeteye yazdığı yazılar. Yazık ki, bunlara ulaşılammış. Hele bundan sonra ulaşılması, hepten zor ya da olanaksız. Acaba, bütün bütüne yok mu oldu o kitaplık ya da gazete arşivleri?

Refik Halid, ailemiz içinde hep bilinen/kendisinden söz edilen bir isimdi. Çünkü, ilk sürgünlüğünün bir bölümünde dedemin (Kâmil Yöney) evinde kalmış. Nitekim biz de annem ve ben İkinci Dünya Savaşı başlayıp babam ikinci kez askere alındığında (kırklı yılların ilk yarısı) yine aynı evde kalmıştık. İstiklâl İlkokulu'nun yanındaki ev.

Yazarımız, Atatürk'ün sağlığında (Temmuz 1938 tarihli Af Yasası sonucu) yurda dönmüştür.

Refik Halid'in romancılığının yanı sıra, fıkırcılığı da ön planda sayılır. Ama, daha çok para için öyküyü romana feda ettiği de bir gerçek. Ancak bir türün yitirdiğini –kimi eksikliklerle de olsa– bir başka tür (burada roman) kazanmış oluyor.

Gerçi, öykü söz konusu olduğunda İmparatorluk'un batı sınırlarını Ömer Seyfettin'in, güney illerini/bölgelerini/yörelerini de Refik Halid'in ölümsüzleştirdiği –her şeye karşın– yadsınamaz bir gerçeklik. Doğal olarak Memduh Şevket Esendal, hepsinden sonra.

Ben Refik Halid'in *Tan*, *Akşam* ve *Zafer* gazetelerindeki yazılarını anımsamıyorum. Belki onları hiç görmedim ya da bütünüyle unuttum. Ama *Zafer*, CHP sonrası yazılarının yayımlandığı bir organ olarak belleğimde.

Refik Halid'in İstanbul'a yönelik özlemi ve İstanbul geçmişi, herhalde yazılarının büyük bölümünü oluşturmasının

nedeni olmalı. Haydarpaşa, Galata Köprüsü, Sarayburnu, Tatlıkuyu (Beyazıt), Tepebaşı, Beyoğlu, Bostancı, Taşdelen, Caddebostanı (Cadıboşanı), Suadiye, Şaşkın Bakkal ve Bozdoğan Kemerleri gibi... Dahası, İstanbul'un artık yıkılmış ören yerlerini bile –örneğin, Tepebaşı'ndaki kışlık ve yazlık tiyatrolar– uzun uzun anlatılır gazete yazılarında.

Öte yandan Bozdoğan Kemerleri'nin hemen yanı başında –Mıhçılar Caddesi– ben de bir süre kiracı olarak oturmamış mıydım? Üniversite asistanlığım sırasında.

Yazarın köşe yazılarına damgasını vuran bir ikinci boyut da, geçmişin İmparatorluk gelenekleri, aile içi alışkanlıkları, babasından (o, bir Mevlevî) gördükleri (nasıl enfiye içer, fesini ne türlü giyinir?), babasının alışkanlıkları, sporculuğu ve de bir çocuk olarak ondan duydukları, dinledikleri.

Kahve içme ve kahve aletleri geleneği. Pişmiş telveyle köpüğün fincana eşit oranda konması bile, onun yazılarına konu olabilmıştır.

Kendisini ise, Refik Halid, bir “davul devri çocuğu” olarak niteliyor. Savaş yıllarından (Balkan ve Birinci Dünya Savaşı) kalma, acı anıları olan davul seslerinin bir çeşit yankısı. Bununla birlikte, zafer haberleri de davul çalınarak kutlanırmış o dönemlerde.

Bu izlenimlerin bir kısmı ise, on üç yaşın anıları.

O dönem semtlerine özgü özellikler ve halkın alışkanlıkları da, onun gazete yazılarının konuları arasında: Söz gelimi, “Evliya'ya Bağlanan Çocuklar”, “Mâni Çömleği”, “Gece Simidi”, “Baston”, “Pelerin/Palto”, “Kravat İğnesi”, “Enfiye Mendili”, “Kahve Çömleği”, “Kiler”...

Bu arada, yazarın İstanbul'da iken eski başkenti gezmek-

ten çok hoşlandığı da bilinen bir başka gerçek. Özellikle, Boğaziçi'nde gezmekten son kertede mutlu. “Ah, ne idi o Kanlıca'daki zamanlar; şimdi nerede dedik dedik ve hep gözyaşı döktük” gibi sözcüklerle geçmişini anan o! (*Ay Peşinde*, s. 65)

Şimdi yıllardır –İki Binler'den bu yana– Anadolu yakasını (Beykoz) mesken tutmuş birisi olarak ben de, Anadoluhisarı'ndan Burunbahçe ve Paşabahçe'ye yansıyan nisanın son günlerini özlemle, heyecanla anıyorum her ilkyaz.

Ve başlayan her ilkyazın kanayan yara gibi erguvanlarını...

Refik Halid de sormuyor mu? “Acaba Kanlıca'nın bahar gelince pembe erguvanlar, mor zambaklar ve sapsarı kızcıklarla donanan mis kokulu dağlarını? O kayık gezmelerini ve saz gecelerini?”

Sonra, tıpkı Orhan Veli'nin dediği gibi “Hele martular, hele martular / her bir tüylerinde ayrı telâş!”, “Denizin sokak çocuğu martular!..”

Yazarın genelde özelliği olarak bilinen alaycı dili, yaklaşımı, sonra o alaycılığa bile kimi yerde karışan küçümseme, belleklere takılan ciddi bir özellik. Üstelik en ciddi ve karamsar sahnelerde, böylesi hafif, alaycı bir bakışla yumuşatabiliyor.

Refik Halid Karay'ın gazetelerdeki köşe yazıları, öyküleri ve de romanları, bir anlamda “İmparatorluk” ile yüzyıl başı Ortadoğusu'nu –hem coğrafya, hem kültürel miras hem de geleneksel ulusal yapının değerleri olarak– kucaklamaktadır. İşte, kültür dünyamız için açık ve gerçek bir zenginlik örneği, Refik Halid'in yapıtları!

Elli Yıl Önceki

SARAYBURNU

Ben “İdare-i Mahsuse”nin Köprü-Haydarpaşa seferini yapan sür’atsizliğile meşhur 4 numaralı vapuruna yetişmiş, epeyce de binmiştim. Ahmet Rasim *Şehir Mektupları*’nda “Tonton-u bahrî” lâkabını taktığı o tekneden çok bahseder ve daima alay eder.

Değerli komik Abdürrezak’ın hoş bir sözünü hatırlarım. Dermiş ki:

“4 numaralı vapura bindim mi alt kamaraya inerim. Selimiye Kışlası’nın bir ucu görününce yatarım; rahat bir uyku kestiririm. Uyandığım zaman bakarım, kışlanın öbür ucundayım!”

Hem kışlanın uzunluğunu ve büyüklüğünü hem de vapurun yolsuzluğunu belirten bu nükte, Anglo-Sakson mizahını da andırır, Marsilyalı tuhaflıklarını da!

İşte o gayet ağır giden ve bir lâkabile de “patpat-ı bahrî” diye anılan vapur, Sarayburnu önünden çok güçlükle geçerd. Bütün zevkim, akıntısından dolayı en durgun havalarda bile şırıptılı olan yarı harap ve yarı metrûk rıhtımını, sonra da az ötesinde batmış, sular dışında sadece burun tarafı kalmış bir vapur enkazını seyretmekti.

Büyük kısmı denize gömülü bu vapur, bir vakitler yolcuların barındığı kamaralarında iri veya küçük balık sürü-

lerinin dolaştığını tahayyül ettirerek bana, henüz okumağa başladığım Jules Verne'in seyahat romanlarını, romanlardaki resimleri, korkunç deniz maceralarını, bilhassa *İki Sene Mektep Tatili*'ni düşündürür, heyecan verirdi.

Seyrüsefer için tehlike teşkil eden enkaza, kimse el süremiyordu. Zira Padişah, Topkapı Sarayı civarında bir ecnebi şirketin çalışmasından kuşkulanıyor, o devirde galiba böyle işler başaracak yerli teşkilât mevcut olmadığından, gemi cesedini yerli yerinde bırakmayı tercih ediyordu. Bir rivayete göre de, vapuru dinamitle parçalamak lâzımdı. Dinamitin patlamasından tabiatile hoşlanmayan, bir bakımdan da sadmesinin esasen ahşap ve çürük binalardan teşekkül etmiş Saray'a zarar vermesinden, pek haklı bir endişeye kapılan Hünkâr, işi uzatıyordu.

Nihayet Meşrutiyet ilân olundu. O vakte kadar batmış geminin burnu, dalgaların tesirile epeyce küçülmüş, pek fark edilmez hale gelmiş, tehlikesi büyümüştü. Yeni İdare, vapur enkazını parçalattı. Sarayburnu ârızadan kurtuldu.

Lâkin kısa bir zaman için! Zira, bu sefer de bir ecnebi vapuru –birincisi bizim teknelerimizdendi– hemen hemen aynı yerde, aynı şekilde batıvermişti; deniz üstünde yine bir vapur burnu türemişti. Hattâ başka bir şey de oldu: Memleketimizde reklâmcılığı ilk defa geliştiren, şehir duvarlarını madenî ilân levhaları ve afişlerle dolduran bir hazır elbise mağazası ştein-İştayn getirip bu enkazın burnuna bir levha taktı.

Aklımda kaldığına göre, tenzilâtlı satış mânasına kelepîr sözünü “Kelepur” şeklinde kullanan ve afişlerine basan da yine o mağazadır.

Batan yabancı gemi enkazı da dinamitle parçalanmıştı, ama tarihini tam olarak hatırlayamıyorum. Galiba orasını Birinci Dünya Harbi'nin son senesi Anadolu'dan İstanbul'a döndüğüm zaman temizlenmiş bulmuştum.

Tuhafı şudur ki, çocukluğumdan ve gençliğimdenberi Sarayburnu suları önünde batmış bir geminin burun tarafını yalamakla, kemirmekle meşgul bir deniz seyretmeğe alıştığımдан, hâlâ, elli yıl sonra gözlerim öyle bir şey, bir hayal-enkaz görmekte devam etmektedir. Tepesindeki ilân tenekesini de!

26 Temmuz 1952*

* Bu kitaptaki bütün yazılar *Siyaset: Haftalık Politika ve Kültür Gazetesi*'nde "Elli Yıl Önceki" üst başlığıyla, tefrika numarası da konarak yayımlanmıştır. Yazış-ları Müdürlüğü'nü Orhan Mete'nin yaptığı bu "gazete", daha doğrusu dergide Mithat Cemal Kuntay gibi ünlü edebiyatçıların yanı sıra Münir Süleyman Çapa-noğlu, Metin Toket gibi ünlü gazeteciler de yazmıştır. (hzl.)

ESKİ HAYDARPAŞA GARI

Köprüden kalkan vapur –Tulûat sanatkârı Abdürrez-zak'ın geçen nüshada yazdığım bir sözünden gayet iyi anlaşıldığı üzere– ancak icat edildiği zamanki ilk buharlı gemi süratile küçük deniz parçasını aşıttan sonra daha henüz ne dalgakıranı ne de kumla doldurularak vücuda getirilmiş karası bulunmayan boşluğu döner, suya uzanmış yarı ahşap, yarı kârgir bir iskeleye güçbelâ yanaşırdı.

Hattâ aklımdan çıkmaz: Bir defa yanaşma sırası, düdük çalan 4 numaralı vapurun düdüğü kapanmamış, sıcak baca-ya kimse çıkıp da manivelâsını harekete getiremediğinden, kazandaki bütün istim ince borudan kaçıp gitmiş, nihayet tamamilen tükendikten sonra, düdük sesi de kesilmişti!

O zamanki düdükler ipe çekilir, ip bırakılınca kapak, kendi ağırlığıyla deliği kapatır, sesi durdururdu. Anlaşılan o gün kaptan ipe fazla asılmış, kapak yukarıya sıkışmış, yerine düşmemişti.

İskeleye çıkanlar, bir müddet taşlı, tozlu bir yoldan epeyce yürürler, Haydarpaşa-Kadıköy arasındaki kaldırım da geçerler, yâni şimdiki köprüyü altından aşarlar, bir müddet daha gittikten sonra güzelliğiyle meşhur Haydarpaşa çayırının kenarında mütevazı bir binaya varırlardı.

İşte Gar, o idi, orası idi; trenlere oradan binilirdi.

Yine yerinde duruyor mu? Müstemilât olarak mı kullanılıyor? Başka binalarla karıştığından ve heybetsizliğinden dolayı görünmüyor mu? Geçen gün, vagon penceresinden baktım, aradım, bulamadım.

Ayak hışıltıları hâlâ kulaklarımdan gitmemiştir, en çok bunu hatırlıyorum: Bahsettiğim taşlı ve tozlu yola sonradan şirket deniz kumu döktürmüştü; yolcular vapurdan çıktılar mı, tâ Gara kadar o kum üzerinden kalabalık bir kafilâ halinde haşır huşur ve oldukça müşkülâtla yürürler, aralarında şikâyet ederler, lâkin padişahın tuttuğu adamlardan biri olan direktör Hügnen'den ve bütün ecnebilere çekindikleri için kadere rıza gösterirlerdi.

Bu Hügnen, işi azıttıkça azıtmış, tanınmış Müslüman aile kadınlarına göz ve bazısına da el atmış, o yüzden kısa bir müddet hudut harici edilmişti. Aslen İsviçreliydi ve bir gün –tabîî Meşrutiyet'ten sonra– bana bir gün eski Lebon Pastahanesi'nde otururken, önündeki şampanyadan ikram ederek demişti ki:

“Benim ömrüm iki safha oldu: Âdi şarap bile içemediğim amelelik devrim, ağzıma şampanyadan başka içki koymadığım direktörlük devrim!”

Hügnen o mevkîde, o büyük servete amelelikten gelmişti. Ne mühendisti, ne bir doktor! Birinci Dünya Harbi mütarekesinde İngilizler, kendisini kapı dışarı ettiler. Lâkin yüz­süz bir adamdı, yerine gelen ufak bir zabitanın kapısında huzuruna girmek için saatlerce beklediğini, istilâcılara hoş görünmeğe çalıştığını gözlerimizle görmüştük. Öyle idi ama yaman bir idareciydi, şefî. Vagonların temizliğini o devirde seyrete­meliydiniz: Eğer camların üzerinde Ay-yıldız ve kanad-

lı tekerlek resmi bulunmasaydı açık mı kapalı mı fark edemezsiniz; açık sanıp kafanızı vururdunuz, öylesine parlaktı! Üst tarafını bununla kıyas mümkündür.

Yine o Hüggen'dir ki, denizi doldurdu, dalgakıranı ve koca gar binasını, Haydarpaşa Limanı'nı kurdu; süratli ve temiz vapurlar getirtti, bir de Maltepe-Büyükada servisi ihdas ederek ada yolculuğunun hem müddetini azalttı, hem yükünü hafifletti. Anadolu yakasının mamurluğunu o amele-direktöre borçluyuz.

Mühim bir imar işine daha girişmişti: Boğaziçi'nin Rumeli yakasında dağdan viyadükler üzerinden geçerek giden bir tren hattı imtiyazı aldı. O hat sayesinde bütün Boğaziçi tepeleri meskûn, mamûr hale gelecek, emsalsiz bir hayatîyet kazanacak, şehir en lâıyk olduğu taraftan gelişecekti.

Aksi gibi imtiyazın verilmesi tam Meşrutîyet'in ilânına rastladı; nedense yeni rejim idarecileri ve işittiğimize göre bilhassa Cavit Bey bu projeyi soğuk karşıladı, imtiyaz yürürlüğe giremedi. Zararını İstanbul çekti. Hâlâ çekmektedir. Dağ tepeleri ile deniz kenarına muvazi bir orta yol ve güzergâh vücuda getirilmedikçe, Boğaziçi şenlenemez; zira her babayığit dağ keçiliği edemez!

2 Ağustos 1952

KÖPRÜDEN HÂTIRALAR

Geçiş epeyce tehlikeliydi ve bu tehlike köprünün ahşab olmasından, bastığımız kalasları tutan iri çivilerden ileri geliyordu. Zamanla çiviler yerlerinden oynar, yükselir, yürürken ayağa takılır, düşmeğe sebep olurdu.

Başları yayvanlaşıp yüz binlerce kundura köselesinin sürünüp sürtünmesinden pırıl pırıl, en nâdide gümüş sofrta takımları gibi parladığı için, bu çiviler hâlâ gözümün önündedir...

Ayağa takılmadığı zaman da cilâlı olmalarından dolayı üzerlerine hesaplı basmadınız mı kayıp gider; atik davranıp kendinizi koruyamadınız mı yine düşerdiniz. Köprü o zamanki İstanbul'un en fazla insan ve hayvan düşüren yeri idi. Yağmur çiseledi, kırağı yağdı, don oldu... Hepsi düşmeğe yol açardı.

Köprünün bir hususiyeti de biteviye tamir halinde bulunuşu idi: Eskiyen, çürüyen, çivi delikleri tutmayan kalaslar, daima değiştirildiği için ötede beride amele çalışır, yer yer manialar kurulur, bu geçit hiçbir zaman engelsiz kalmaz, rahatça yürünüp gidilecek vaziyete girmezdi.

Korkuluklara dayanmak büsbütün tehlikeliydi. Zaten çoğu sallanırdı ve bir defa bilmem neyi seyretmek için bunlara abananlar, denize yuvarlanmışlardı. İçlerinde boğulanlar da olmuştu.

Bu vaka üzerinedir ki sansör, Mınakyan Kumpanyası'nın şimdi ismini hatırlayamadığım bir piyesindeki yıkılan köprü sahnesini kaldırtmış, lâkin hükûmet, köprünün korkuluklarını esaslı bir tamir cihetine gitmemişti!

Bozuk tahtaların değiştirilip yenilenmesi de en iptidai şekilde, en geri âletlerle ve misli görülmemiş bir ağırlıkla yapıldı. Aklımda kaldığına göre o işe tersanede çalışan bahriye erleri memur edilirdi; zira köprü, Bahriye Nezareti'ne bağlı bir müessese idi, ancak Meşrutiyet'ten sonra şehrin malı olmuştu.

Gemilerin Haliç'e girip çıkmaları için açılış ve kapanış saatlerini de Meclisi Vükelâ, yâni Bakanlar Kurulu tayin ederdi. Bu usulün yakın senelere kadar yürürlükte olduğunu gazetelerde okumuştum. Galiba henüz değişmedi de! Bazen İngilizlere bile parmak ısırtacak muhafazakârlıklarımız, an'aneperestliklerimiz vardır. Köprünün açılıp kapanma saatini tayin hakkındaki tezkere, nazırlar, vekiller, Bakanlar Meclisi'ne geldiği vakit, yıllardır, âzadan birinin o kadar değersiz bir işle meşgul olmanın lüzumsuzluğunu ileri sürüp de meseleyi İstanbul Belediyesi'ne bırakma teklifinde bulunmamasına nasıl şaşılmaz?

Köprüden geçmek için insan, hayvan ve nakil vasıtalarından alınan para hakkında çok şey yazılmış, bir hayli tuhaflıklar yapılmıştır.

Şu var ki, belediye numarası taşımaktan muaf tutulan konak arabalarının, yâni hususî arabaların, hele lüks olanlarının bu parayı vermeden geçtikleri sanırım yazılmamıştır. Maruf zevat ve bendegân denilen saray mensupları da, kafa tutup ellerini kollarını sallıyarak geçiverirlerdi. Lâkin ecne-

biler dahil, tek kişinin onluğu vermeden geçmesine msaa-
de edilmez, köprünün iki başında beleşilerle tahsildarlar
arasında o yüzden dayağa kadar varan vakalar eksik olmazdı.

Köprü tahsildarları, metelik sektirmeyen gayet açıkgöz,
aynı zamanda kaba, hattâ küstah adamlardı.

Rivayete nazaran kontrolörlerle beraber şebeke kur-
duklarından, toplanan paranın bir kısmını aralarında pay-
laştuklarından bu vazifenin isteklisi de çoktu. Düşününüz
ki, istibdad devrinde İstanbul'un nüfusu –sayıma değil ama
tahmine bakılırsa– bir milyonu aşmakta olduğundan kp-
rler hasılatı büyük bir yekn tutardı ve yerine sarf edilse,
Eminönü-Karaköy arasına dünyanın en mkemmek köprü-
lerinden biri kurulabilirdi.

En kötüsü ve bakımsız o ve daha berbadı da öteki, yâni
Unkapanı Köprüsü idi.

Bir de köprünün Haydarpaşa-Kadıköy vapurlarına ay-
rılmış –şimdiki gibi– bir parçası vardı ki, bir başka lemmdi.
Çocukluk ve gençlik hturalarım bu parça üzerinde toplan-
dığından onu ayrıca yazacağım!

9 Ağustos 1952

HAYDARPAŞA ÇAYIRI

Eski halini bilenler için bugün onu hatırlatacak tek iz, hemen hemen bir tutam ot bile kalmamıştır. Zira Anadolu demiryolları devlet malı olduktan sonra, bu çayırın altını üstüne getirdi; eşdi, kazdı, hendekler, kanallar açtı; hendekler, kanallar açtı; kötü kötü barakalar, atölyeler, hangarlar kurdu, tozlu topraklı, bakımsız bir meydan haline soktu.

Halbuki İstanbul'un en feyizli çayırlarından biri orasıydı. Nisan ve mayıs aylarında banliyö trenleri gelip geçerken, yolcular birbirinin omzuna yaslanarak pencerelelere üşüşür, seyrine can atar, lokomotifin yavaşlamadığına, hattâ insafa gelip azıcık mola vermediğine üzülürdü.

Çayır, o derece coşkun bir bahar içinde denizler gibi dalgalanır, adam boyu otlar, her rüzgâr esişinde koyulu açıkli renklerle bir sönüp bir pırıldayarak gezi kumaşlara mahsus akıp kayan, toplanıp genişleyen, tırtıllanıp yayvanlaşan desenlerle öyle değişirdi ki, seyrine doyum olmazdı.

Yemyeşil taze yonca, kıpkırmızı körpe gelincik, sapsarı yabani hardal kokusu iç açar, kuvvet verir, iştah kamçılardı. Malihulyalılar bile nikbinlik, hayat zevki, dünyaya alâka duyarlardı... Öylesine çayırdı, burası!

Halk, kadınlı erkekli etrafında tavaf eder, içine girmez, otunu koparmazdı. Zira eskiler çayıra saygı gösterirlerdi,

ilişmezlerdi. Şu sebeple: At beslediklerinden çayırlar lüzumlu idi ve kiraya verildiğinden para getirirdi.

Evet, biz ömrümüzün ilk bölümünde tabiatın İstanbul'a gerçekten bir ihsanı, ziyafeti olan çayırlarını severdik. Anane böyle emrederdi; baharda atlar çayıra çıkarılırdı. Kaç gün için? Doğrusunu hatırlayamıyorum, fakat yirmi günden aşağı değildi. Önceden gidilir, bu çayırlardan birinde hayvanların sayısına göre yer tutulurdu. Yerin yonca gibi yağlı, besleyici, gevrek otları çok, seçme bir parça olmasına dikkat edilirdi.

Nihayet günü gelirdi, bir sabah erkenden ahırın kapısı açılır, koşumsuz ve eğersiz atlar sadece yularlarından güdülerek yolu tutarlar, çayıra bağlanırlardı. Artık gece gündüz çayırdaki kalırlar, orada yatıp kalkarlar, yiyip içerler, bu devre zarfında ne arabaya ne de başka bir işe koşulurlardı.

Bazı evlerde atlar çayıra gönderilmez, kiralanan çayırın otları kesilerek ahıra getirilir, önlerine konurdu. Şimdi şu satırları yazarken, gerek çayırdaki henüz biçilmemiş, gerek ahırdaki biçilmiş, demet edilmiş taze ot kokusunu bütün hususiyetile duymaktayım. Bu rayiha o kadar hoştu ki, o devirde Avrupa'dan "Foin Coupé" yâni "biçilmiş çayır" isimli parfümler gelir ve rağbet görürdü. Daha sonra başka bir lâvanta, "Kırmızı yonca" piyasayı kapladı, en çok satılan koulardan biri oldu.

Görüyorsunuz ki at ve araba saltanatında çayırların mevkii mühimdi, içtimaî hayatta büyük rolleri vardı. Anadolu yakasında Uzunçayır, Kuşdili, İbrahimağa ve İstanbul semtinde Çırpıcı, Veliefendi, Kâğıthane, hele Boğaziçi'nde kiler şehrin baş mesireleri idi, ahali bahar mevsimi çayırlara akın eder, çayır safası sürerdi.

Yazık ki ayırkların çoğunu eşip deşerek, üstüne binalar kurup bağa bostana çevirerek yok ettik. Bir kısmına da içki-li kahve, cazlı gazino ve kumarlı kulüp bulamadığımız için ayak basmaz olduk.

Yine eskiden Hıdırellezler, belli başlı ayırklarda kutlanır, o güne âdeta bir “ayır bayramı” mahiyeti verilirdi. Mtrl vasıtalar at, atla beraber ayır zevkini öldürdü.

Ah o ayırklar! Hele bir sağanaktan sonra, yere düşmüş, yerde açılmış bir eleğimsağmaya benziyen ayırklarımız!

16 Ağustos 1952

BİR PEHLİVAN GÜREŞİ

Dile kolay! Bu, yarım asırdan daha gerisine ait çok eski bir hâtıradır: Gördüğüm ilk pehlivan güreşi. İçerenköy’de, köy düğünü münasebetiyle pehlivanlar güreşecek, at koşusu yapılacaktı.

Bir yaz ikindisi arabalara binip Kozyatağı yolundan Sakızağacı mevkiine çıktık. Bana o yol pek uzun gelirdi; geçen hafta otomobille geçtim, pek kısa imiş. Çocukluğumdanberi hâfızama nakşolmuş ne varsa, hepsi de oldukları gibi durdukları halde, sür’atten dolayı hiçbirini göremedim, zevki ne varamadım. İnsan eskiden atlı araba ile tanıdığı yerleri ve yolları, hâtıraların tadını almak isterse, motörlü vasıta ile gezmemelidir.

Güreş meydanı –o devirde Damacı Rıza Bey’in köşkü denilen– sonradan Gazi Ethem Paşa’ya geçen, şimdi de galiba polis sanatoryumu olan arazisinin üst tarafında, taşlı ve sert topraklı, sürülmemiş, bomboş geniş tarla idi. Meydan pek kalabalıktı ve bu kalabalığın hususiyeti çeşitli içtimaî sınıflara mensup insanlardan teşekkül etmesiydi.

Cilâsı göz alan kapalı lândolarda yaşmaklı sultanlar, saraylılar, karşılarında taze câriyeler, arabacının yanında harremağaları... Faytonlarda devlet ricalinin çarşafı hanımları, kızları, gelinleri ve maiyetlerinde redingotlarının önleri

ilikli lâlalar, uşaklar... Muhacir arabalarında orta halliler... Öküz arabalarında civar köylüler. Ve hacı, hoca, ahçı, bahçıvan, rençber, ırgat, derviş, dilenci, her neviden yaya insan!

Bunlara sucuları, su mahallebicilerini, şerbetçileri, daha bir sürü ayak satıcısını ilâve ediniz... Meydan kaynıyor. Hem kalabalıktan, hem sıcaktan!..

Kabak melteminin havada kaldırdığı toz, topraktan da göz gözü görmüyor. (Bahsettiğim devirde gazoz, her yere kolayca giden, hele şehir haricine çıkan içkilerden değildi.)

Davul, binlerce kişinin birleşmiş kalb atışı gibi güm-bürderken, zurna yine bu, beklemekten bıkmış cemaatin top yekûn şikâyetini anlatırcasına ağzını sağa sola, havaya ve yere çevire çevire, muhatab arıyor gibi tiz perdeden sızlanıyor; pehlivanlar geliyor. Nihayet halk karıştı, yol açıldı: Ortaya deriden birer kısa don, yâni kisbet giymiş, iriyarı, iki çıplak adam çıktı. Ben, pehlivanları hayalimde daha cüsseli, çok korkunç, âdeta bize benzemiyen mahlûklar, devler farz ederdim. Yine hayal kuvvetiyle şöyle düşünürdüm: Pehlivanlar Kafdağı ardındaki bir memleketten, önlerine çıkan engelleri yıka devire, filler gibi ağaçları söke kopara, etrafa dehşet salarak kafilâ halinde gelirler!

Dikkatle, biraz da ürkerek bakıyordum. Meydana çıkan iki pehlivana, birer şişe uzattılar. Ne içireceklerdi acaba? Hani, bana sabahları, ambalâjına sarılı kendi hususî kadehiyle içirdikleri “Kınalaroş” nev’inden bir kuvvet şurubu mu? Bardaksız, ağızlarına dikerek şişesinden mi yuvarlayacaklar? Böyle düşünürken, pehlivanın biri ilâcı avucuna döktü. Zahir, avucundan içecek! Hayır, içmedi; başladı vücuduna sürmeğe!

Yanındakiler de yardım ediyorlar, pehlivanları o ilâçla bir iyi oğuşturuyorlar. Yanımdakilere sordum:

“Nedir o süründükleri ilâç?”

“Zeytinyağı!”

Az sonra, derileri, keskin güneşin altında yalazlanıyordu. Yağlanma esnasında davul, zurna durmuştur; manzarayı kadın erkek, belki de kadınlar daha dikkatle seyretmektedir.

Derken, gümbürtü tekrar işitildi. Yağlı pehlivanlar –ne minder, ne kilim– toprak üstünde kapıştılar. Ter yağa karıştı, tere toz... Gözlerine de zifoslar sıçırıyor ki, yardımcılar koşup çevreleriyle bunları siliyorlar.

Seyircilerde ne bağırıp çağırışma, ne telâş... Aşırı heyecan yok! Tam bir temkinle, gayet efendice oyunu takip ediyorlar. Taşkınlık yapılmıyor. Hem kimin haddine? Hakem heyeti yaşlı başlı, çuha şalvarlı, şal kuşaklı, tebessüm bile etmiyen müthiş insanlar... Toprağın üstüne bağdaş kurup oturmuşlar, ama bir kalkıverdiler mi atlar gemi azıya alacak, kadınlar bayılacak, ahali birbirini ezecek... Çil yavrusu gibi dağılacağız. Verdikleri tesir, o!

Gördüğüm bu ilk pehlivan güreşi hoşuma gitmedi. Fakat üzerlerine eğersiz olarak ufak yaşta çocuklar bindirilmiş –yavrular bacaklarından atlara bağlanmışlar– atların koşturulduğu yarıştan zevk aldım. Zaten ben de o yaşta süvari idim: Mektebe midilli sırtında gider gelirdim!

23 Ağustos 1952

KÖPRÜ ÜSTÜ HAYDARPAŞA İSKELESİ

Şimdiki ile büyük bir fark olduğunu sanmayınız. O da işğreti ve ekleme bir şeydi; hattâ belki de daha şirin, daha eğlenceliydi. Karaköy tarafına yakın merdivenden inilince – merdivenler asma ve çok oynaktı– sol tarafta bir mescid vardı. Vapurlar seyrek işlediğinden, birini kaçıran ibadet ehli, buraya girer, rahat rahat namazını kılardı.

Akıldan çıkacak vak’a değil: Bir gün –on üç yaşında idim, galiba– Erenköyü’ne gitmek için vapur beklerken (halk, bahsettiğim devirde “Kadıköy-Erenköy” demezdi, ikisine ve o kabil has isimlere “ü”yü muhakkak eklerdi) tam mescidi geçmiş, yürüyordum, “Pat! Pat!” birbiri arkasına iki sert ses işittim; silâh sesine benzettim; durdum. Ahali koştu.

“Birini vurdular! Vuran kaçıyor! Yakalayın!” diyenler oldu. Evet, vurmuşlardı. Kalabalığın arasına karıştım ve iyi giyinmiş bir adamın cesedini mescide taşıdıklarını gözlerimle gördüm. Kimdi? Nihayet öğrendik: Sadrâzam Halil Rifat Paşa’nın oğlu Cavit Bey imiş. Türkçe bilmez bir Arnavud tarafından öldürülmüş; katil yakalanmış.

Bu, benim bizzat şahidi olduğum ilk ve –şu güne kadar– tek cinayettir. Abdülhamid, kimsenin idamına rıza göstermediğinden, hatırımda kaldığına göre ismi Matlı Mustafa olan katil de, bir sadrâzam oğlunu öldürmesine rağmen asılmamıştı.

Merhum babamdan işitmiştim: O padişah, tahta geçtiği sıralarda bir katil kadının idam kararını tasdik etmiş; suçlu-yu darağacına çekmişler. II. Abdülhamid zamanında tatbik edilen tek ölüm cezası da bu olmuş. Tabîidir ki kanun yoliyle yapılanı söylüyorum.

Maamafih Meşrutiyet'in ilânından sonra gazeteler, gizlice denize atırılıp boğdurulan mağdurlar mevcut olduğuna dair hücumlara geçtiği günlerde, başka bir gazete, o gibi mağdurların listesini neşir için ailelerinden isim istemişti; bir tane bile bulunamayınca, bahis kapanmıştı. Müdafaa değil, hâtıra olarak yazıyorum.

Eski iskele üstünün ikinci merdiveni köşesinde, en işlek dükkân Şekerci Mustafa'nın idi; lâkin bu işleklik şeker satışından ziyade paket bırakanların, birbirlerine randevu verenlerin çokluğundan, bir de kadınlarla erkeklerin gizli haberleşmesinden dolayı idi. Yılda yalnız bir tek gün var idi ki, o dükkâna ve civardaki dükkânların hiçbirine paket bırakılamazdı: Padişahın muhtemel olarak karadan, köprü tarikiyle Topkapı Sarayı'na gideceği gün, yâni Ramazan'ın on beşi!

Şekerci Mustafa, en fazla kestane şekeri satmakta mahirdi; yarım okkalık kutuları önceden hazırlar, dükkân müdavimlerine bıraktıkları paketler arasında uzatır, mukabilinde bir çeyrek –beş kuruş– alırdı.

Kendisine hususî iş gördürenlerin çeyreği mecidiyeye, bazan altuna kadar yükselttiklerini işitirdim, ama ben o cömertliği gösterecek ve o işleri gördürecek yaşa henüz gelmemiştim. Geldiğim sırada, hürriyet kendi işimizi kendimiz başaracak havayı sağlamıştı!

Köprüye zincirle bağı dubalar üzerine kurulmuş olan bu dükkânda, mekteb dönüşü, cumartesi ikindileri vapur beklerken, geçirdiğim saatlerden hatırımda kalan, mütemadî bir sallantı ve gıcirtıdır ve bir de şu ses:

“Sstanbul! Levant Heralt!”

İlk Rum gazete müvezzii Karşıyaka’da, yâni Beyoğlu’nda çıkan biri yalnız Fransızca, öteki İngilizce-Fransızca akşam gazetelerini pes perdeden, heyecansızcasına satarlar. Ortada başka gazete satıcısına rastlamazdınız.

Pek küçüklüğümde, vapurlara bilet almadan girildiği için, yolcular sadece tren gişeleri önünde toplanırdı. Evet, bileti vapurun içinde, oturduğunuz yerin önüne gelen iki memur satardı! Birinin boynundan ayak satıcıları gibi –fakat çinkodan yapılmış– kapaklı bir kutu sarkardı; paraları oradan bozar, oraya koyardı; öteki de “koçan” denilen şekilde birleştirilmiş gayet kötü, ince kâğıtlardan biletler keser, verirdi; biletlerin arkası mühürlüydü ama tarih damgası taşımazdı!

Bilet almadan seyahat etmeğe hak kazanmış devlet ricali önünden bu memurlar hürmetle temennâ ederek uzaklaşırlar, fakat o mertebeye erişememişlerle sair yolcuların karşısına gelince, çinko kutudaki madenî paraları sallayıp cıngırdatmak suretiyle bunları bilet almağa davet ederlerdi!

Gişelerde mukavva bileti kesmek ve satmak usulü, vapurlar için takriben on yaşıma bastığım seneye, yâni şöyle böyle elli üç yıl eweline düşer. Köprü-Haydarpaşa arası ne kadar uzun sürermiş ki yolculara vapur içinde teker teker dolaşarak bilet satmak mümkün olurmuş!

Unutmamışım: Ecnebi olmayan bir idarenin bilet kes-

mek için müşterilerini –ayağına gideceğine– ayağına çağırması ve gişe önlerinde bekletmesi ilk zamanda hoş karşılanmamış, rütbe ve nişan sahibi memur beylerin haysiyetine dokunmuştu!

30 Ağustos 1952

YOĞURTTAN DONDURMAYA KADAR

Çocukluğumda yoğurt ve kaymağın iyisini Bulgarlar satarlardı. Yapılıp satılan yerlerin adı da “İş evi” mânasına gelen, fakat akla başka nevi bir ticaret getirdiği için çirkin düşen “Kerhane” idi. Öyle olmakla beraber devrin en terbiyeli adamları bile, meselâ yoğurttan, kaymaktan bahsedilirken bu kelimeyi uluorta kullanmaktan çekinmezlerdi.

Bizim Şehzadebaşı’ndaki Bozdoğan Kemerî arkasındaki konağın bahçesi altında o münasebetsiz isimli süthanelerden bir tanesi mevcuttu. Gayet karanlık, rütubetli, âdeta korkunç bir mağara idi. Ölgün ateşler üstünde kocaman, pek geniş, lâkin derinliği olmayan bakır tepsiler içinde sütler kaynardı. İşte kaymak bunlarda, böyle yapılırdı.

Bilirim ki “Paça gün” denilen zıfafın ertesi cuma günü yeni güveyler oradan kaymak alırlar, düğün evine yollarlardı. Daha eskiden paça da gönderirlermiş; ben bunu hatırlamıyorum. Hatırladığım kaymaktır, Bulgar kaymağı çok makbuldü; lüleleri ufacıktı, yumuşacıktı; parmağınızı bastırırsanız gömülür, izi kalırdı. Yoğurtları ise hafifçe odun işi ve azıcık da saman kokardı.

Şu var ki dedelerimiz, mideyi üşütür diye kışın yoğurt yemeğe çokluk rağbet etmezlerdi! Ancak akşamları mahalle

aralarında yine sütçüler geçerci ama, müşterileri hastalardı. Süt ve yoğurt kürü baharda başlardı.

O asırda Silivri yoğurdu da bahar ile başlar, yaza doğru bulunmaz olurdu. Zira yoğurtları buzhanelerde saklayıp bütün sene satmak –buzhaneler olmadığından– imkânsızdı. Zaten yazın buz nedir, biz bilmezdik. Erenköyü’ndeki dondurmacı Katırlı dağlarındaki kar kuyularından kayıkla kar getirir, dondurmayı onunla yapardı. Bu kar, epeyce kof, diş diş ve esmerce idi; arasından meşe ve funda yaprakları çıkardı.

İçlerinde kışın sıkıştıra sıkıştıra kar doldurulup yaz mevsimine saklanan, üstü iyice kapatılmış çukurlara, “kar kuyusu” denildiğini şimdiki pek bilmezler.

Pek güçlükle ve tâ Uludağ eteklerinden getirilen karla yapıldığından dolayı dondurmanın ömrü kısa sürer, sıcaklar basmadan piyasaya çıkmadığı gibi, serinlik başlayınca da bulunmaz olurdu.

Sun’i buz imâli usulü yayılınca kadar bu, böyle devam etti. Evlerde bembeyaz bir kasanın kapısını açınca, kış yaz hazır buz ve icabında dondurma bulundurulacağını kim hayalinden geçirebilirdi?

Karakışta ilk dondurmayı sabık Tokatlıyan Lokantası’nda yediğimi unutmadım. Fakat bu hâdise ve inkılâb, ancak yarım asır evveline aittir.

O sırada yazın Beyoğlu pastacılarından bazısı, erimeyen uzun müddet dayanan Frenk usulü kalıp dondurması yapardı; imtihan arası biz, Galatasaraylılar bunlardan mektebe gizlice getirir, bir kenarda yerdik. İri ceviz büyüklüğünde, pek katı şeylerdi, bildiğimiz dondurma lezzetini vermezlerdi.

Geçen sene bir Boğaziçi iskelesindeki pastacıda, bunlardan buldum, hâtıramı tazelemek için yedim; yarım asır sonra yine beğenmedim. Zevklerimizden çoğu zamanla değişmiyor; meselâ hâlâ çocukluğumda hoşlandığım kadın tiplerine sempati duymakta devam etmekteyim.

Buz kesesiyle tedavi usulünü –on beş yaşında idim– babam apandisit olduğu zaman öğrenmiştim. İçine buz kalıpları yerleştirilerek soğutulan sandıklar, yâni iptidaî buzdolapları da yarım asır önce İstanbul’da görülmüştü. Biz de almıştık, ama buz tedariki güçlüğünden dolayı pek istifade edememiştik.

Buzun hayatımızda bu derece mühim bir yer alacağını kim aklına sığdırırdı?

6 Eylül 1952

“MÂNİ ÇÖMLEĞİ”

Acaba şimdi de bu anlatacağım şeyleri yapan kadınlar ve öyle âdetler kaldı mı? Hıdırellez gününün sabahı “niyet çömleği” açılıyor mu? Belki bazı semtlerde, bilhas- sa kenar mahallelerde hâlâ revaçtadır. Tabîdir ki zamanla büsbütün unutulacak ve unutulmasıyla de “mani” dediğimiz o halk cıvıltısı hâfızalardan silinecek.

Tarihini kestiremediğime göre, herhalde pek küçüktüm; fakat canlı taraflarını aklımda tutabilmişim: Erenköyü’nde idik; bir Hıdırellez arifesinde akşam basarken, hizmetçiler köşkten ağzı beyaz bir bezle, galiba tülbindle sarılı bir çömlek çıkardılar. İçi su ile dolu olacaktı ki –yanlarında yürüdüğüm-den– cumburdadığını işitiyordum.

Bunu bir gül fidanının altına, otların arasına koydular; üstüne de ufak bir ayna yerleştirdiler. Okudular, üflediler mi hâtıramda kalmamış. Yalnız, tavırları dindarca bir iş gördüklerini anlatacak kadar ciddî, saygılı idi. Geri döndük.

Ertesi sabah erkenden –körpe yeşillik kokan günlük güneşlik bir gündü– bizim evin hanımları ve komşu kadınlar, sırtlarında yeldirmeler, maşlahlar, yaşlısı, tazesı bir arada, çocuklar ve hizmetçiler de birlikte, o gül fidanının altında toplandılar.

Yarı köylü olduğunu kıyafetinden sezdiğim geçkin bir hatun, yanına çağırdığı taze bir hanımı –henüz kısmeti çık-

mamış olması lâzımmış, büyüyünce öğrendim– karşısında diz çöktürdü; otların arasından aldığı çömleği bu tazenin başına koyup tülbendi çözdü.

Sonra çömlek yere indirildi; kadın elini içine daldırdı.

Şimdi içliliğime dokunan zavallı bir nağme ile kesik kesik bir şeyler söylüyordu. Söylüyor muydu, yoksa okuyor veya çağırıyor muydu? Her üçüne benzeyen bir şey. Tuhaf, hoş birtakım sözler... “Mani” imiş bunlar!

Okuması bitince, elini çömlekten çekti. Parmaklarının arasında bir yüzük vardı. Bir kızcağız “Benim halkam!” diye bağırdı; yüzü al al olmuştu. Cemaat içinde:

“Tam üstüne vurdu.”

“Falı güzel çıktı.”

“Bu yıl kısmeti çıkacak” gibi sözler işitiledursun, hatunun eli kavanoza yeniden dalmış ve dudakları arasından yeni nağmeler işitilmeğe başlamıştı. İşte bu tören Hıdırellez sabahları, şu veya o köşkte senelerce tekrarlanırdı.

Kavanozda herkesin bir yüzüğü yahut iğne, düğme gibi kendine mahsus, kendince malûm bir işareti vardı; Zenci halayıkların bile!

Peki, çömleği niçin o tazenin başı üstünde açmışlardı? Gecikmiş olan kısmeti açılsın, yıl içinde kocaya varsın diye! Varır mıydı? Kim evde kalırdı ki? Varmasa bile seneyi ümitle geçirirdi.

Maniler halk kadınının fikir ve his oyalarıdır; çoğu el ve gergef işlerimiz kadar marifetli, sevimli, nazlı ve orijinal eserlerdir; şiirlerdir. Az sözle çok şey anlatan, dört satırla göz önünde bir levha çizen, gönül âleminde haber veren manilerin değeri büyüktür. Bir misâl:

*Gök güvercin olayım
Gergefine konayım
Avcı çeker vurursa
Dizlerinde öleyim.*

Manilerde kuşlar, çiçekler, yemişler, altın tas, gümüş kemer, sırmalı çevre, ipek kuşak, ibrişim püskül, dağ ve pınar başı, dumanlı dağlar, mor menekşe, penbe sümbül, söğüt dalı, gül yaprağı gibi güzel şeyler çokça tekrarlanarak şiire hoş bir ustalıkla rayiha, tat, ı ışık, cilâ, derinlik ve temizlik verilir.

Dil bakımından olduğu kadar hislilik cihetinden de hayran kaldığım manilerden yarım bir misalle bahsi keseceğim. Daha güzelini ancak dâhi şairler söylemiştir:

*Bülbül yuvada inler
Susar, kalbini dinler.*

13 Eylül 1952

“GECE SİMİDİ”

Çocukluğumda ve bir müddet gençliğimde, İstanbul’un en şöhretli “Gece simidi”ni hangi fırın çıkarırdı? Bunu söylemeden önce yeni nesle o simidi anlatmak lâzım; zira çoktandır satıştan kalkmıştır.

İncecikti, sıcaktı, azamî gevreklikte, lezzette idi ve tanesi beş paraya verilirdi. Geceleyin, bilhassa kış geceleri –sıcaklığını muhafaza etsin diye– örtü altında gezdirilir, satıcı sesleri geç vakitlere kadar sokakları çınlatırdı.

Bu simid, kaşar ve tulum peyniriyle beraber –ekseriyetin gruptan evvel akşam yemeğine oturduğu bu şehirde– bir nevi aile ve halk “supe”si teşkil ederdi.

Uzakta kalan o günlerden zihnimde hâlâ tadını duyduğum ve hayalimden geçirdikçe yutkunmaktan kendimi alamadığım bir manzara vardır: Kırk yıl kadar önce, Galatasaraylı arkadaşlarla kışın operet seyrinden sonra, Beyoğlu’ndan İstanbul’a dönmek... Yayan, Unkapanı Köprüsü’nden Vefa Yokuşu’na tırmanarak!..

Okmeydanı’nı yalılarak tepemize olanca soğuğu ve anaforiyle çöken karayel altında, o göz gözü görmez derecede karanlık, her tahtası bir karış açık izbe köprüyü, *La fille de Madame Angot* operetinden yürümemizi kolaylaştıran şakrak parçalar söyliyerek, fütursuzca geçerdik. Operet denilen

neş'e ve ışık âleminde ayrılmıştı; bu ışığı ve neş'eyi İstanbul tarafının balta girmemiş orman kadar gamlı, loş, yolsuz gibi görünen uykulu, korkunç dünyasına götürüyorduk.

Lâkin köprüyü aşıp da İodos denizi sesiyle uğuldayan ve kepek kokusu salan un fabrikasının önünde susar, cildileşirdik. Zira ordu emrinde çalışan fabrikanın kapısında nöbetçiler beklerdi; köpek havlamasına ve ulumasına bir şey demezlerdi ama, Frenkçe türkölere karşı öfkelerini yenmemeleri ihtimali çoktu.

Biraz daha giderdik; çenelerimiz tekrar işlemeğe başlardı... Operet havaları söylemek için değil, gece simidi yediğimizden!

Demin bahsettiğim en şöhretli gece simidini oracıkta, sağda, çukura gömülmüş bir fırın çıkarırdı. Açık duran fırın ağzından karlı sokağa kıpkızıl bir ışık taşar, havaya susam ve pişkin hamur kokusu yayılırdı. İnsan burada sıcak, rayihalı ve kırmızı bir kar yağdığı vehmine kapılır, uzaktan ısınırdı.

Yıllar geçti, neredeyse yarım asır geçecek... Operet dönüşü Unkapanı'nda alıp yiyerek Vefa Yokuşu'nu tırmandığım o gece simidinin tadı, unutamadığım tadlar listesinde yer almakta devam etmektedir. Bu taddan nasib alamamışlara acıyacağım bile geliyor. Hele tulum peyniriyle yenildiği zaman ne olurdu, mübarek! Devrimizin yavan ve yalancı sandviçleriyle kıyas kabul etmez lezzette idi. Yalancı, diyorum; zira sadece yarığını örten yağsız peynir parçacığıyla bizim sandviçlerimiz, aızığı katığına uymayan bir sahtekârlık örneğidir!..

Şunu da ilâve edeyim ki, zamanımızın her çeşit simidi de, gece simidinin rağbette olduğu devirde öbür simidler-

den lezzetce çok aşığıdır. Ramazan geceleri tiyatrolarda satılan simidler de pek nefisti. İşte size salaş tiyatrolarda, perde arası üst kat locadan aşağıya bir bakış tablosu:

Tarh halini kaybetmiş, girintili çıkıntılı, karmakarışıklık içinde, kimi bodur kalmış, kimi fazla uzamış bir çiçek tarlası... Fesler, yine fesler!.. Arada tek tük, tohuma kaçmış beyaz soğan çiçekleri... Sarıklar! Ve bütün bunların üzerinde sağa sola kayan, alçalıp yükselen, dönüp dolaşan, konup kalkan, halka halka vücutlu, kocaman bir acaib böcek, tırtıl veya kelebek: Simid değneğı!

O geçerken kırmızı çiçekler dalgalanmakta, kalkıp oturmakta, soğan başları sallanmaktadır. Tırtıl ise, biteviye halkalarını dökmektedir. Azman mahlûk, az sonra kapışılmış, yenip yutulmuş, kalmamıştır. Şayed saz çalmazsa, tiyatro, dişlenen ktır simidlerden çıkan sesle, makineleri harekette bir fabrikaya dönecek!

Simidin baş gıdalarımızdan olduğu devir çoktan kapandı. O devirde İstanbullu için simidin mevkii mühimdi; her yerde, hele gezinti ve eğlencelerde simidsiz duramaz, hayatın zevkini çıkaramazdı. Âdeta o bulunmadıkça keyfi yerine gelmez, sanki zekâsı da, beş hissi de işleyemezdi. Güzel manzarayı simid yerken daha iyi anlar, yaşadığını simid kokusu ve tadı içinde daha derin duyardı!

20 Eylül 1952

“TAŞDELEN” VE ORMANI

Evet, o suyun bulunduğu yer ve etrafı toprağına güneş düşmez, gayet sık bir ormandı; içinde insan yolunu şaşırdı; hattâ buraya ilk defa gelenler, kayboluruz korkusuyla kahve civarından ayrılmğa cesaret edemezlerdi de ancak kılavuzla dolaşabilirlerdi.

Geçen gün gittim, kaynak başında, otuz, kırk ağaç kalmış... Üst tarafı çırılçıplak!

Biz –yarım asırlık hikâye bu– her sene mayıs ayını, evler kiralayıp “Sultanköyü”nde geçirirdik; zira babam ağaçlık yerleri pek severdi. Bu devirde orman, o köyün yanından “koru başı” denilen noktadan başlar, “Ermeni köyü”nü, Taşdelen’i içine alarak, fasılasız, tamamilе örtülü olarak Karadeniz kıyısına kadar varır. Meşrutiyet’in ilânına kadar ulu orman ne yangın gördü ne de tahribata uğradı. Sonra ne oldu da şu hale geldi bilmiyorum.

Uzun müddet oralara yolum düşmemişti; on dört sene evvel bir uğradım, çocukluğumun ve gençliğimin pek tatlı hâtıralariyle dolu ağaçlıktan eser bulmayınca, kendime ait bir mal, bir mülk imişçesine, bir servetim varmış da kaybetmişim gibi üzüldüm, duramadım, hemen döndüm.

Bu seferki gidişimde –neyi kanıksamıyor insan?– daha sakindim, eskiyi düşündüm: Mübarek su, vaktiyle iki delikli

bir mermerden genişçe bir yalağa dökülürdü. Fakat –hatı-
rımda iyi kalmamış– bunlardan ya sağda ya solda olanı, asıl
Taşdelen idi; öbüründen kimse içmez, testisini doldurmaz-
dı; öküzlere, atlara verilirdi.

Tabiidir ki otomatik tarzda şişe dolduran bir makine ya-
hut herhangi bir tesisat da yoktu: Su bedava içilir, fıçılara
doldurulup götürülürdü. Sonradan bir memur koydular,
gayet ucuza, galiba beş veya on para mukabili bu fıçılara bir
kâğıt parçası yapıştırır, güzelim ormanda keyfine bakardı.

Aradan elli sene geçtikten sonra, değişmeyen bir şey
gördüm: Kahvenin hali? O zaman da şimdiki gibi bir salaş-
tan ibaretti, aynı iskemleler, aynı hasırlar ve aynı hizmet...

Değişenlere gelince: Ewelâ su... Zira bugünkü su, o za-
man beğenilmeyip içilmeyenin de karışması sayesinde ço-
ğalmış, yine değerli olmakla beraber, eski hassalı Taşdelen
olmaktan çıkmıştır. Zaten demin bahsettiğim gibi, yan yana
iki delikten akan sulardan gür olan ve içilmeyeni, halis Taş-
delen sayılmazdı ki...

Civarda yosunlu kayalar arasından sızan bir su daha var-
dı ki, adına “Mal suyu” derlerdi; meraklılar bundan da içer-
ler, serin ve lezzetli bulurlardı. Kahvenin bulunduğu yere
on dakikalık mesafede idi, ama orman o kadar kesifti ki me-
sireye gelenler ancak kafilte teşkil edip giderlerdi.

Hattâ ara sıra ormanda gezinirken yolunu kaybedenler
olurdu; böylelerine yardım maksadiyle kahvede bir davul
bulundurulur, kaybolanın ses tarafına gelmesi için davul
çalınırdı; gecikirse, biri davul çalarak etrafı gezer, aramağa
giderdi.

Hiç unutmam: Günün birinde, mesireye gelenlerden

bir ailenin küçük çocuğu kaybolmuştı. Davulla her yanı aradılar, taradılar, bulunamadı; feryad, figan, umumî bir keder... Gezinti herkesin burnundan geldi.

Ben, yeğenimle beraber, tüfek sırtımda –Jules Verne'nin romanlarından ilham alarak– taharriyata çıktım. Tam Mal suyu önüne gelmiştik, yabani fındık dallarının altından bir çocuğun süzöldüğünü gördük. Meğerse yaramaz uyuyakalmış, ne davul güröltüsünü işitmiş ne de isminin çağırıldığını ve haykırışmaları... Yakalayıp kahveye getirdik; düğün bayram oldu ve biz kurtarıcı sayıldık!

İşte oraları böyle bir ormanlıktı; Taşdelen civarında saatlerce döner dolaşır, köyden köye, hattâ Polonez Köyü'ne kadar gider, güneş yüzü görmezsiniz. Acaibi şudur ki, kaynak başında fabrika kurup su satışından gelir sağlayan idare, hiç olmazsa kendi çevresinde bir ormancık kurmağa bile yanaşmıyor.

Bir hâtıra daha:

Yaz aylarında haftada üç defa Üsküdar'dan yaya olarak bir postacı gelir, köylerin meydanlığında boynuzdan bir boru öttürür, mektup dağıtır ve mektup alır götürürdü. Dediğim tarihte ne yol, ne Meşrutiyet vardı ne de Cumhuriyet, ama bir Taşdelen ve Alemdağı ormanı muhakkak ki mevcuttu!

27 Eylül 1952

ÜÇ SEMT İSMİ

Bundan tam yarım asır evvel, yine yandan çarklı bir köhne vapur, şimdiki gibi, Köprü'den akşam üzeri kalkar, Moda'ya ve Kalamış'a uğradıktan sonra, hemen hemen şimdiki müddet zarfında Caddebostanı'na varırdı. Biz de Erenköy ve havalisinde oturan ve hususî arabaları olan yazlıkçılar misillû –deniz havası almak arzusuyla– o vapuru tercih ederdik.

Fakat elli yıl önce iskelenin ve semtin ismi henüz Cadı-bostanı idi; bir gün, birdenbire değişti, vapur tarifelerinde eski ad silinip, yazı mürekkebiyle yenisine tahvil edildi.

Sebebi şu: Sadaret Seryaveri bir Cemal Paşa vardı, iriyarı, gür kara bıyıklı, lehçesi doğduğu memlekete çalan bir zat... Sarayı Hümayun'a gittiği sırada –aklına nereden eser bilinmez– padişah, yazın hangi semtte oturduğunu kendisinden bilvasıta sorar.

Paşa, bir müddet evvel Cadı-bostanı içinde bir yer alıp koca köşk yaptırdığından, suali bildiren mabeynciye cevap verir:

“Sayei Şahanelerinde Cadı-bostanı'nda ikamet etmekteyim.”

Mabeynci duraklar; Mabeyncilik kolay mı? Doğuştan istidad lâzım. Der ki:

“Efendimize bunu arzedemem, ‘cadı’ kelimesinden tevahhuş buyururlar. İsmi değiştirelim, Caddebostanı yapalım.”

Halk yıllarca yine eski ismi kullandı; nihayet hünkâra hoş gelen ad tuttu. Hele Mabeynci Ragıp Paşa da o civara şatosunu kurunca, korkuncu büsbütün unutulmuştu.

Bugün aynı bostan arazisi –uzun zaman boş durduktan sonra– artık tamamiyle parsellenmiş, irili ufaklı köşklerle dolmuştur. Ben, içinde yalnız Cemal Paşa Köşkü’nün bulunduğu, hattâ onun da bulunmadığı bostan halini gayet iyi hatırlarım.

Daha iyi ve pek yakından bilip hatırladığım bir değişiklik de “Suadiye”dir. O kadar ki, şimdiki semte –babasının yaptırdığı camiden dolayı– ismi konulmuş olan Suad Hanım’ı da bizzat tanırdım. Hudud komşumuz Maliye Nazırı Reşad Paşa’nın kızıydı; hastalığı neydi; apandisit mi, mide çıbanı mı, başka bir şey mi, aklımda kalmamış. Paris’ten doktor Toffier getirtilerek köşte ameliyat yaptırılmıştı. Ömrü vefâ etmedi; Reşad Paşa da çok sevdiği kızının hâtırasını unutmaktan korumak için tren yolunda bir arsa satın aldı, cami yaptırdı ve ona Suadiye adını koydu.

Hâlâ cami duvarı üstünde duran mermer levhanın hâk ettirilip yerine konulduğu günü bile unutmamışımdır. O devirde bu havalide Ebenin Köşkü denilen binadan başka tek mesken yoktu; müstakbel Suadiye, tam mânasiyle arazi-haliye sayılırdı. Camiin binası sırasında herkes itiraz etmişti: Allah’ın çölünde hangi cemaat namaz kılacak? Boşuna zahmet... Kapısından giren olmaz.

Derken, Suadiye Camii civarı dolmağa başladı; şehrin bir ara en lüks mahallesi vasfını kazandı; lüzumsuzca, zevksizce, mânasızca kalabalıklaştı. Neyliyeyim ki cami, yine de cemaatle şenlenemedi, yarı metrûk ve oldukça bakımsız bir halde durmaktadır.

Geçen gün gözüme ilişti: Ebenin Köşkü'nü yıkmışlar, enkazını bir kenara yığmışlar. Bu, çok pencereli, dört kat, kocaman ahşab köşk yarım asır ewel o havalide bir başına durur, sanki istikbâli sabırla, tevekkülle bekler, gözlerdi. Denilebilir ki bütün yeni binalar, bu anaç tavuğun yavruları idi; hepsi de Ebenin Köşkü'nden türemiş, üremişlerdi!

Şaşkın Bakkal hakkında, bir gazetede şunu okumuştum ki, doğrudur; ben hem o bakkalı hem de *Sabah* gazetesi sahibi Mihran Efendi'yi tanıdığım için tasdik ediyorum: Soyadı Nakkaşyan olan Kayserili Mihran, deniz kıyısında, güzel bir köşk ve hususî bir deniz hamamı yaptırmıştı. Babamın dostuydu; biz o hamamdan denize girerdik. Civarda hemen hemen ev, yâni müşteri yok ama köşede bir bakkal dükkân açmış, o da Ermeni...

Mihran Efendi bir çift yağız at koşulmuş mükellef faytonla akşam saatinde Kadıköyü'nden köşküne dönerken, biçare bakkalla şakalaşmış ve böyle bir yerde dükkân açtığından dolayı ona arabasından seslenirmiş:

“İşler yolunda mı, şaşkın bakkal!”

Bu tuhaf, hoş ismin ebedileşeceği ve lüks bir mahalleye âlem olacağı, hatıra gelir mi? Fakat İstanbul halkı, bakkallara zaten lâkap takmakta meraklıdır. İşte “Sinekli Bakkal”, işte “Altın Bakkal”, işte “Aynalı Bakkal”, “Balıkçı Bakkal” bile vardır.

4 Ekim 1952

BOSTANCI VE ÖTESİ

Bütün o havalide köprüyü geçmeden, beri tarafta, bir tek –ufacık istasyonu da sayarsak– iki bina vardı: Jandarma karakolu ki, şimdi de tamir edilmiş şekliyle yine zannederim, karakoldur. Fakat o devirde binanın önünü iki kalın sütun süslüyordu; bunun altında göğüs bağır açık, gayet eski püskü, havı dökülmüş elbiselerle çok yaşlı, hemen hemen ak saçlı, bir türlü “zabtiye” halini bırakamamış jandarmalar oturur, uyuklardı.

Köprünün –aynı köprü idi– öte tarafındaki beş tane ahşab küçük köşk, bugün olduğu gibi çocukluğumda da mevcuttu; hattâ bir tanesinde ressam Halil Paşa oturuyordu; köşk, karşısındaki çam tahtasından kurulmuş iki deniz hamamına bakardı; nitekim ressam, bu hamamların tablolarını da yapmıştı.

Bir tanesi şimdi yengemde, salonunda asılıdır. Halil Paşa (henüz “bey” idi) bize demişti ki:

“Bostancı, bir ressam için ışıklar ve renkler itibariyle bulunmaz bir yerdir.”

Köşklerin önünde kasab ve saire dükkânları olmadığından orası tam deniz kıyısıydı. Artık şehrin meskûn kısmı bu köşklerle sona erer, bostanlar başlar, Maltepe’ye kadar hiç eve rastlanmazdı.

“Yeni Kariye” denilen ve sırta kurulan köyün türemesi sonradır; hattâ inşaat başlayınca, oraya yerleşmek isteyenlere şaşmayan kalmamıştı; zira dağ başı sayılıyordu.

İskele civarı ağaçsızdı; bugün orayı gölgelendiren ağaçların başından bir vak’a geçmişti: Dikildiklerinden iki sene sonra, tam gelişme çağına hepsi de –kökleri deniz suyile temas ettikleri için– kuruyuvermişlerdi. Ağaç meraklısı olan babam, bir gezinti esnasında, acıklı manzaradan kederlenmiş, lâkin ertesi sene aynı ağaçların –zahir tuzlu su tabakasını aşır, tabii araziye bulan kökleri dolayısıyla– canlandıklarını görerek sevinmişti!

O yıllarda henüz ismi bile konmamış olan Suadiye ile Bostancı arasında Nafia Müsteşarı Sadı Bey ile Anadolu Demiryolları Müdürü Hügnen’in köşkleri müstesna, Şaşkınbakkal’a kadar Bağdad Caddesi üzerinde eve rastlamazdınız. Çatalçeşme yine vardı ve suyu akardı.

Bostancı, sadece deniz hamamları için gidilen bir yerdi; Erenköy ve civarı hanımları, çoluk çocuk, ikindi üstü, yaysız muhacir arabalarına dolarak taşlı topraklı köy yollarından buraya inerler, deniz banyosu yaparlardı... Ama saatle, en yüzgeçi bile yirmi dakikadan fazla suda kalmamak şartıyla!.. Zaten yirmi bir banyoyu kimse aşmazdı.

Yaşlı hanımlar peştemalla, tazeleri muşamba cinsi ince bir kumaştan yapılmış çok kapalı, pantolonları diz kapağın-
dan aşağı komik mayolarla –bunlara “deniz elbisesi” denirdi, “mayo” kelimesini bilmezdik!– denize girerlerdi. Saçlarını da yine muşambadan, etrafı farbalâlı takkeler yahut kapüşonlar örter, ıslanmaktan korurdu.

O zaman uzun saç makbul olduğundan kurutması güçtü.

Abdülhamid kabinesinin en yaşlı âzasından bulunan Evkaf Nazırı Galib Paşa, şimdi Erenköy tramvay durağındaki camii evkaf tahsisatından, Nafia Nazırı Zihni Paşa da yine Erenköy İstasyon Camii'ni kesesinden yaptırmıştı. Bunların inşası, Maliye Nazırı Reşat Paşa'nın ölen kızı adına kurduğu Suadiye Camii'nden sonradır. O civarda yazlıkları bulunan üç vezir de birer cami yaptırmaktan geri kalmamışlardı.

Kozyatağı'na giden cadde üzerine Tepegöz lâkabiyle anılan mübarek bir kazasker, küçük bir cami yaptırmıştı. Hepsinin inşasını gayet iyi hatırlarım; Bostancı'nınki ötekilerden çok yeni bir tarihe aittir. İnşasını –yaşım müsait olmadığından– hatırlamadığım cami, Kayışdağı yolundaki Sarayı-Cedid Camii'dir. Yine bu civarda bir hanımın yaptırdığı güzel camiin inşası sırasında gurbetlerde idim, ancak avdetimde gördüm ve beğendim.

Bostancı'nın sonbaharda bostanları da gayet iri, dolgun, lezzetli hünnap veya başka telâffuziyle ünnapları sebze bile ziyaret edilirdi. Bu meyve, kabuğundaki acı yeşil üzerine lâtif renkteki paftalariyle zarif manzarası, ince rayıhalı, hoş mayhoşluğu yüzünden bilhassa kadınlarca makbuldü, kebab kestane ile de yenilir, birbirine pek yakışırdı.

Acaba yine iyisi bulunuyor mu? Geçerken bakıyorum: Bostancı'nın –vaktiyle ismi Bostancıbaşı imiş– bostanları da tıpkı Caddebostanı'nda olduğu gibi maziye karışıyor. Bizim nesilden sonra o maziye bilen kalmıyacak, bereket, içimizde yazarlar var.

11 Ekim 1952

BASTON VE BONJUR

Yazılarımı seven nazik bir okuyucum, bana Devrek'ten fevkalâde zarıf, san'at ve zevk eseri bir baston gönderdi. Eş dost evime uğradıkça vitrinden çıkararak takdirlerine arz ediyorum; beğenmiyen yoktur. Ne çare ki fazla yaşlı ve sakat görünmemek için dışarıda kullanamıyorum. Ancak don havalar olursa, belki birkaç defa yanıma alacağım. Gözleri ilişenin hoşuna gideceğine eminim.

Zaten üç sene evvel Zonguldak üzerinden Bolu'ya dönerken o Devrek'i görmüştüm, yanımdakilere sormuştum:

“Buranın nesi meşhurdur?”

Cevap verdiler:

“Ağacında bükülerek hazırlanan bastonu!”

Bastonun moda olduğu, bastonsuz gezilmediği devirde, şu yurt işi güzel bastonları bilmediğimize üzüldüm, kullandığım bastonlarımı ve başkalarınınkini hatırladım.

Bahsettiğim devirde hangi tuhafiye mağazası vardı ki, geçer mal olarak vitrininde veya bir köşesinde baston çeşitleri bulundurmasın? Vapur, tren, tramvay gibi nakil vasıtaları kanepeler ve peykelerinde oturan erkeklerin hepsi iki ayaklı, bu ayaklar ortasında bir bastonlu yahut kılıçlı idi. Kola geçen, iri başlı kamış ve hezaren bastonlar, baston merakının son yıllarına rastlar.

Bundan önce bastonlar altın, gümüş kaplama, savatlı olmak üzere maden başlı idi. Başlardan bazısı toparlak, bazısı ördek gagası, bazısı da kulp şeklinde idi. Bilârdı yuvarlağı biçiminde fildişinden, kehribardan, boynuzdan, hattâ billûrdan olanları da vardı.

Altın kaplama başlar bir müddet kullanılınca, terden sırttığı için ara sıra kuyumcuya götürür, yaldızını tazeletirdik. Dükkâncının bu işi yaparken, maden başına, nişadır tuzile işleyen bir pilden elektrik cereyanı geçirdiği aklımda pek iyi kalmış! Savak başlı bastonların üzerinde çok defa “Yadigâr-ı-Van” gibi bir yazı, hattâ savakçı ustanın adı bulunurdu; sa-vağın en makbulü de o şehirde ve Erzurum’da yapılan idi. Lâkin hepimiz daha zarif diye Avrupa’dan gelme baston ta-şımaya tercih ederdik.

Baston, pek hoşuma giden hediyelerdendi. Bunun içindir ki, bastonların baş tarafına doğru, madenden yapılmış enli halka üstünde bazı yazılara ve tarihlere rastlandığı gibi, aynı halkada sahibinin markası da kazılırdı. Meselenin en dikkate lâayk ciheti, herhangi bir sebeple bastonundan mahrum kalan bir adamın, şemsiye yahut bastonun eksikliğini duyarak yürümekte güçlük çekmesi, ellerini ve ayaklarını idare edemiyerek sarsaklaşması ve kendisini hemen hemen çıplak kalmış sanmasıydı.

Baştan fes, elden baston ve şemsiye gidince utanırdık; utancımızdan ne yapacağımızı şaşırdık. Zamanın erkekleri sokakta, ikisi vücuda tabiatten bağı, öbürü katma, üç ayaklı mahlûklardı.

Bu ekleme ayak ekseriya bir yerde unutulur, ikide bir yere düşer, başkalarına çarpar; sahibini de, etrafındakileri

de rahatsız ederdi. Sonra, baston kullanış tarzı da “Her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır” kabilinden şahıslara göre değişir, akıl ve hayale gelmez şekiller gösterirdi. Çocukluğumda o şekillerin seyri, en tatlı eğlencelerimden biri değil miydi?

Kimi adam, tıpkı bir âmâ gibi ayaklarını atacağı yeri bastonunun ucile deneye deneye, kaka kaka yürürdü. Kimisi koltuğunun arasına sıkıştırır, kimi ucunu yere değdirmekten çekinir, bazıları da ayaklarının hizasında sürüklerdi. Çoğu komik ve mekanik vaziyetler aldıklarından gülünç olurdu. Sokak köpeklerini ürkütüp havlatacak kadar sert ve cakalı kullananlar da yok değildi. Züppeler fırıl fırıl döndürürler veya hezaren baston taşıyorlarsa, üstüne abanıp onu iğirip büklerler, heykel tavrı alırlardı.

Ortaoyunundaki Rum doktor, kamış bastonuna havada daireler çizdirerek ve bunu fırıl fırıl çevirerek ortaya çıkar, o haliyle hoppalık ve cahillik karakterini belirtmiş olurdu. Büyük aktör Şarlo, saflık ve bönlük alâmeti mânasında bastonun son mümessilidir ve komikliğini öylesine anlatmıştır ki, kökü insanlığın ilk çağlarına dayanan bu acaip modanın bırakılmasına sebep olmuştur.

Zaten yine Şarlo’dur ki, elbiselerin pek tuhaflarından biri olan “jaket”i, yâni bizim daha ziyade “bonjur” dediğimiz kuyruklu ceketi maskaraya çevirerek artık hemen hemen giyilmez hale gelmesini sağlamıştır. Bonjurlu ve bastonlu kıyafet gerçekten gülünçtü.

“Gülünçtü” diyorum ama “gülünçmüş” demekliğim daha doğru olur. Zira on sekiz ile otuz yaş arasında, tam on iki sene, benim itinalı kıyafetim o idi: Bonjur!.. Bunlardan bir tanesi, Mir’de yapılmış olan pek mükemmeli, hâlâ san-

dıkta saklıdır, yepyeni kalmış; bastonu da duruyor. Demek ki birdenbire bırakıvermişim. Meğerse bir zamanlar çoğumuz az çok birer Şarlo imişiz de farkında değilmışız!

18 Ekim 1952

KRAVAT İĞNESİ – KOL DÜĞMESİ

Erkeklerin de –kadınlar gibi– kendilerine mahsus mücevher kutuları olduğu devri, çok yakından hatırlamaktayım. Peki, bu kutularda neler bulunurdu? Tabiatıyla gerdanlık, küpe, göğüs iğnesi değil! Yüzük ile de bir mahfaza dolmaz. Erkeklerin giyim kuşam meraklıları boyunbağı, yâni kravat iğnesine büyük ehemmiyet verirlerdi ve bunların çeşitlisini takmaktan zevk duyarlardı.

Kravat iğnelerinin en kibarı, yusuvarlak yahud armudi tek inciden olanı idi. İnciden sonra en makbul iğne yakut ve zümrüd idi; bunların pırlanta çerçevesi de vardı. Lâkin kravat iğneleri arasında, canlı ve cansız birçok şeyin kabartma resimlerine de rastlanmaz mıydı? Meselâ renk renk taşlardan gül, ay-yıldız, at nalı, kamçı, şemsiye, mason işareti olarak pergel ve dülger gönyesi, arı, kelebek, yakut gözlü çöreklenmiş yılan...

Daha tuhaflarını da görmüştüm: Altından yapılmış kuş yuvası, yuva içinde minimini incilerden üç yumurta ve üstünde kuluçkaya yatmış, yakut kanatlı bir kuş! Antika paralarından, servi damarlı, Yemen taşlarından, kıpkızıl mercandan kravat iğnelerine de çok rastlanırdı.

Önceleri iğneler, kravatın tam düğüm yeri üzerine takılırken, gençliğime yakın moda değişmiş, iğne yeri orta kıs-

ma inmişti. Bütün göğsü örten ve “plastron” denilen enli kravat ise, ancak iğne ile tutturulur, hazır bağlanmış cinsden değilse iğnesiz durmaz, tutmazdı.

Ben plastron boyunbağı ve iğne takmış, o devre yetişmiştim. Lâkin sonlarına doğru!

İğnelerimden aklımda kalanı iki tanedir: Birisi babamın hediyesi olan altın çerçeveli antika bir para; öteki de *Servetifünun* muharrirlerinden Saffeti Ziya merhumun hediye ettiği üç taşlı, gayet zarif, Fransız işi bir başkası...

Salon Köşelerinde muharriri, zamanın en şık giyinen adamlarındandı, ecnebi sosyetelerine girer çıkar, mükemmel vals eder, Fransızca ve İngilizce konuşurdu. Nitekim Cumhuriyet hükûmeti onu Teşrifat Umum Müdürü yapmıştı.

Bir gece Büyükada’da verilen baloda, kalb sektesinden vefat etti; benden epeyce yaşlı, fakat aziz bir dostumdu. Dai-ma rahmetle, muhabbetle anarım.

Kravat iğnelerinden sonra erkek mücevherleri arasında sıra katı, yani kolalı gömlek düğmelerine gelir; ön ve kol düğmelerine!

İçlerinde pek kıymetlileri, iri taş pırlanta ile işlenmişleri vardı ki, bir kadın mücevheri değerinde idi. Sünnet olduğum zaman komşumuz Maliye Nazırı Reşad Paşa, bana kadife mahfazaya yerleştirilmiş yakutlu pırlantalı, üç ön ve iki kol düğmesinden ibaret bir gül taklidi takım getirmişti. Takmağa yaşım müsaid olmadığından epeyce bekledim; tam kullanacağım çağda moda değişti, artık cicili bicili, parıltılı parıltılı şeyler bir kenara bırakıldı, istifade edemedim.

Yarım asır evvelki erkeğin mahfazasında kıymetli bir yeri de sigara ağızlıkları, tesbihler tutardı ve babamın asıl

merakı da daha ziyade bunlara çevrilmişti. Hakikî kehribardan tesbih ve sigara ağızlığı kullanmayı tercih ederdi ama, ödağacı, kuka, deniz köpüğü ve saireden yapılmışlardan başka bir tane de inciden olanı hiç aklımdan çıkmaz. Şu var ki, bunu sadece dolabında saklar, dikkati çekmesini ve belki de günah olmasını düşünerek eline almazdı.

Ramazanlarda diş kirası olarak karşılıklı tesbih, sigara ağızlığı ve kutusu verişmek âdeti yüzünden o eşya pek revaçta idi.

Ağır taşlarla işlenmiş som altın, sigara mahfazaları, görürdüm ki cebe güç sığardı, gayet ağırdı da... Zarifleri, hafifleri benim hoşuma giderdi.

Geçen gün baktım; kapağına minimini yakut oturulmuş bir gümüş sigara mahfazası, nasılsa hâlâ duruyor. Evirdim, çevirdim, yine yerine koydum. Otuz, kırk yıllık bir hâtıra idi bu!..

Bugün de kravat iğnesi takanlara tek tük rastlanmaktadır; altmışlık eski şıklar, Donjuan eskileri! Kol düğmesi, ağızlık, tesbih de kullanmıyor değiliz; hattâ sigara mahfazaları da göze iliyor. Fakat hepsi de merak, düşkünlük mahiyetini kaybetmiş. Hangi erkek var ki sabahleyin giyinirken önüne bir koca kutu açsın da içinden –uzun uzun tetkik neticesi– bir kravat iğnesi veya kol düğmesi yahut da sigara ağızlığı seçsin?

Bahsettiğim şekildeki süslerin, hele fantazi erkek yeleklerinin –ki bunları ayrıca yazacağım– gözden düşmesi, kıyafet sadeliği altın akçenin tarihe karıştığı Birinci Cihan Harbi'ne rastlar. O harbden, hele ikincisinden sonra başlayan basitlik, pantolon dışına bırakılan gömlekler ve alacalı

bulacalı acaib caketlerle şayed çirkinleşmeseydi ne güzel bir inkılâb olacaktı!

Yazık, her güzel inkılâbı çirkinleştiren maskaralardan kurtulmak imkânsızdır.

25 Ekim 1952

EVLİYA'YA BAĞLANAN ÇOCUK

İstanbul'da aileler bilhassa erkek çocuklarını, doğumlarından sonra şehrin keramet ehli olarak tanınmış evlialarından birine bağlarlardı; beni Merkez Efendi'ye bağlamışlardı. Her yıl bir defa arabaya biner, yanımda anam ve zenci dadım, daracık, iğri büğrü sokaklardan geçer, surlar dışına çıkar, bir müddet kırıkta gittikten sonra ağaçlıklı bir yere girerdik. Orada taze bir yeşillik, rahat gölgelikler, bir rütbe ve birkaç bina vardı.

Şeyh Efendi –kara sakallı, kibar tavırlı, az konuşur, tertemiz giyinmiş bir zattı– beni okur, üfler, tesbihden geçirirdi. Ferahlık duyardım. Bu iş bitti mi, arabada ayakları bağlı olarak birlikte getirdiğimiz kurban kesilirdi ama kanlı sahneye uzak durur, görmemek için niyet kuyusuna koşardık.

Orası bir kuyu değildi, üstü kapalı ıslakça, zifiri karanlık, adam sığacak boyda uzunca, çapraşık bir koridordu. Nihayetine varınca yerden ufacık bir taş alınır, bir şeyler niyet ederek ve dualar okuyarak –hatırımda iyi kalmamış– bir köşeye yahut bir çukura bırakılır, yahut da duvara yapıştırılırdı. Zaten beni içeriye sokmazlardı; bir defasında ayak diremiş, yarı yola kadar kucakta gitmiş, geriye çevrilmiştim. Gece rüyama girmesinden korkmuşlardı.

Merkez Efendi hakkında şöyle bir hikâye anlatırlardı: Za-

mane padişahının huzuruna çıkmış ve kızını istemiş, yani sultanla evlenmek ve padişaha damat olarak arzusu göstermiş. O da rıza göstermiş ama şart koşmuş: “Kırk deve yükü altın getirecek!” Tabiidir ki beş parasız bir dervişin bu kadar altını bulmasına imkân yok. Lâkin derviş şartı derhal kabul etmiş, ancak kırk gün mühlet istemiş. Vak’a duyulduğundan meraklılar genç dervişin ne yapacağını öğrenmek için peşine düşmüşler. Bakmışlar ki –şimdi niyet kuyusu olan yerde– toprağı kazmakla meşgul. Her gün bir yük toprak çıkarıp çuvala koyuyormuş. Kırkıncı günü bu çuvalları kırk deveye yüklemiş, sarayın kapısına varmış. Padişaha haber vermişler; kapıya o da gelmiş. Çuvalları toprakla doldurduğunu daha evvel adamları kendisine haber verdiklerinden içinden alay ediyormuş. Dervişe sormuş:

“Bu çuvallar altınla mı dolu?”

“Evet, padişahım! Hem de çil altınla...”

Hademelere emir vermiş; çuvallardan birini padişahın önüne getirmişler.

“Boşaltın bakalım!”

Çuvalı baş aşağı çevirmişler. Bir de ne görsünler? Doldurduğu topraklar hep altın olmuş, yerde bir yığın altın duruyor! İşte Merkez Efendi’nin kerameti budur: Toprağı altın ve padişah kızını kendisine zevce etmek...

Böyle hoş bir masalı andıran altınlı kızlı keramet o yaşımda benim bile hoşuma gittiğinden bağlı bulunduğum evliyaı severdim; hattâ mektepte başka evliyaya, meselâ Sünbül Efendi’ye bağlı küçük arkadaşlara karşı kendi evliyamı göklere çıkarır, canla başla müdafaaya kalkışır, şehrin en büyük evliyası olduğunda ısrar ederdim.

Derken büyümeğe başladım; araya bir soğukluk girdi.

Zaten ziyaretler de intizamını kaybetmişti; kurbanlık koyun yerine şeyhin postu altına bir miktar para koyup çıkıyorduk. Tekke de –farkındayım– gittikçe haraplaşıyor, tenhalaşıyordu. Galiba o sırada şeyh efendi de genç yaşında vefat ediverdi; türbeye de, tekkeye de uğramaz olduk.

Her sonbaharda Edirnekapısı’ndan çıkıp Topkapı’ya, oradan da Yedikule’ye kadar yayan bir gezinti yapmak âdetim olduğu halde, yani Merkez Efendi türbesinin pek yakınından geçmekliğime rağmen nedense yolumu biraz sağa çevirip oraya uğramadığıma, hâtıralarımı yerinde tazelemediğime ben de hayrett eyim.

Bu ziyaretten niçin çekiniyorum?

Zannedirim ki ruhuma işleyerek aklımda kalan manzarayı muhafaza etmek istiyorum. Şayet uğrarsam orasını tam yarın asırdır zihnimde yaşadığı şekilde, bütün ruhanî güzelliğiyle bulup duyamamaktan korkuyorum. Zira çocukluğumdan hoş hâtıralar bırakmış nice yerleri, köşe ve bucakları şekil kadar ruh bakımından da o derece değişmiş, sünepeleşmiş, maddî ve manevî renklerini kaybetmiş görüyorum ki hayalhanemde eski hüviyetleri ve tesirleriyle yaşayıp kalmalarını tercih ediyorum.

Bir noktayı unutuyordum: Tesbihinden geçtiğim kara sakallı, kibar halli genç şeyh bana, hani toprağı altın eden ve padişah kızını alan keramet sahibi dervişin, Merkez Efendi’nin bizzat kendisi gibi gelirdi. Göürdüğümüz kurban etiyle o gün karnını doyuran ve postunun altına koyduğumuz çil mecidiyelerle bakkal borcunu ödeyen ihtiyaç içinde bir fâni olduğunu aklıma kabul ettiremezdim. Tekkede oturduğuna inandığım sultanı görmeyi de o kadar isterdim ki!

1 Kasım 1952

KIŞA DAİR HATIRALAR

Çocukluğumun Ramazanları kışa rastladığından, evin gece hayatı, sahurılara kadar sürer, ayrıca bir de sahur yemeği için yeni bir hayat ve hareket başlardı. Bunun en mühim derdi ısınmaktı.

Eski konaklarda ve evlerde geniş sofaları, uzun koridorları, ne yapılsa ısıtmak, rüzgâr akınlarından korumak kabil olmadığından, odalar kapı perdeleri sayesinde iç cereyanlardan muhafaza edilirdi. Tıpkı cami perdeleri gibi, abayı andıran kumaştan, etrafına deri çevrilmiş ve tam ortasına bir sopa geçirilmiş, bildiğimiz kalın, ağır perdelerden... Yalnız tabiatıyla küçük boyda. Bunları aralar, altına girer, kapıyı sonra açardık.

Eşikler, sofalardan gelecek havayı kesmeğe yarardı; zira bir zamanlar, küçük büyük her evde kapılar eşikli idi. Sonradan eski konaklarda ayağa takılıyor diye eşikler kaldırıldı; yenilerinde de yapılmaz oldu.

Zaten eşikler, bâtil denilen, lâkin bir hikmet taşıyan itikadlar bakımından pek mühimdi. Eşiği atlamalı mı? Üstüne basmalı veya basmamalı mı?

Siyahî dadım eşikten atlayıp geçerken, her defasında “Tu! Tu!” demeği kat’iyen unutmazdı. Beyaz ırktan olanı ise, muhakkak besmele çekerti.

Şüphe yok ki, bunlar ayak takılıp düşmemek, eşiğe yaklaşınca dikkatli davranmak maksadiyle koruyucu tedbirlerdi; kabul ve riayet edilmesi için din mahiyeti verilmişti. Meselâ helâlara girerken vaktiyle erkekler fes giyer, kadınlar başlarını örterdi; açık baş girmek günah sayılırdı. Sebebini sonradan öğrendim: Fena kokuları pek çabuk alan saçları siyanet!..

Yukarıda bahsi geçen yirmi otuz odalı, ahşab ve yarı harab, koca aileyi ve sayısız misafirlerini barındıran, selâmlıklı haremli berhaneleri ısıtmak, kaç çeki oduna, kömüre mal olurdu? Yazık ki, bizde geçmiş zamanların geçim hesabını gösteren vesikalar azdır. Dedelerimizin tuttukları alışveriş defterlerine kıymet vermemiş, öteye beriye atmışız, zayi etmişizdir; tarihimiz vesikasızdır. Halbuki faraza Fransa’da *La Dam O Kamelya* ismiyle romana ve tiyatroya geçen Marie Dupless’in bir eldiveni yahut kamelya demeti kaç frank tutmuştur. Bugün, aradan asır geçmesine rağmen bir muharrir onu faturasının suretiyle birlikte kitabına dercedebilmektedir.

Her nedense, bildiğim ve hatırladığım şudur ki, büyük konaklar, hattâ küçükleri, odunu kütükler halinde satın alırlar, belediye yasağı diye bir şey olmadığından sokakta, kapı önünde yarıdırıp kestirirlerdi.

Bir mevsim gelirdi ki şehrin yollarında durmamacasına baltalar işler, balta sesleri devam edip giderdi.

Bu usul, bazı kazalara da sebep olmaz değildi. Hattâ bizimle karabeti bulunan bir zat –oğlu Cumhuriyet devri büyükelçilerindendir– odun kırdırılan sokaktan geçtiği sırada bir yonga fırlamış, gözünü sakatlamış, adamcağız tek göz kalmıştı.

Facialar tekerrür eder durur, halk “Kaza! Kader!” der, belediye yasak koymağı aklına getirmezdi.

Yine o devirde ev ısıtma işinden ileri gelen bir münasebetsizlik ve ziyankârlık da sokağa çıkarılıp dama kadar uzatılan soba boruları idi. Boruların damlasından tir tir titrerdik. Zira altından geçerken şıp diye damladı mı erkeklerin paltosu, kadınların çarşafı biter, berbat olurdu. Hiçbir ilâç ve ecza bu lekeyi çıkaramazdı. Eve dönülüp de işin farkına varıldı mı kadın ağlar, erkek söver sayardı.

Soba boruları sadece yere damlamazlar, rüzgâr vurunca binaların cephelerine sıçrayarak, ancak yangının temizliyeceği, kökünden silip süpüreceği izler bırakırlardı. Eskiden kalmış taş binalarda hâlâ o izlere rastlamaktayım.

Sokakta odun kesme ve sokağa boru uzatma yasağını hatırladığıma göre Operatör Cemil Paşa koymuştu. Balkan Harbi esnasında! Bunu hatırlamama sebep, benim o büyük şehirci zamanı Beyoğlu Belediyesi başkâtipliğinde bulunmamdır. Sinop menfasına bu vazifeden alınarak yollanmıştım.

Tuhafı şu ki evlerin ahşap ve ekseriyetle harap, ısınma vasıtalarının kifayetsiz olduğu eski devirde, yani benim çocukluğumda İstanbul kışları şimdikinden soğuk, sert, karlı ve buzlu idi. Yollar kapanır, her taraf buz tutar, saçaklardan –mühim bir tehlike teşkil eden, ölüme sebebiyet veren– keskin ve ağır buzlar sarkardı.

Hattâ unutmamışımdır, böyle kışlarda yatak odasının sobası söndü mü az sonra sürahideki su buz tutardı. Hele poyraz tarafına düşen odalarda! Çerçeve aralarından odaya kar girdiği de çoktu. Hatırlarım: Bir defasında sabahleyin titreyerek uyanan misafir, küçücük pervaz deliğinden giren karın yorganını tamamiyle kapladığını hayretle görmüştü!

8 Kasım 1952

PELERİN – PALTO

Benim on ile on altı yaş arasında bulunduğum yılların kışında İstanbul pelerinli paltoların istilâsına uğramıştı. Bu, bilhassa küçük memurlar, gençler ve çocuklar tarafından benimsenmiş bir kıyafetti; zira hazır elbise satan dükkânların yaydığı bir moda. Hepimiz, ufağımız büyüğümüz kırmızı başlı, lâcivert kanatlı, ayakları galoş lâstikli bir nevi azman karıncalara, böceklerle dönmüştük.

Bu paltoların çoğunda kol yoktu; kol yerine omuz başlarından inen geniş kumaş parçası o işi görüyordu. Maamafih hem kollu, hem pelerinli olanlarına da rastlardık. Bu biçimdekilerin arka kısmı da pelerinli idi; öbürleri sırt tarafından alelâde paltoları andırırdı.

Pelerinli palto içinde eller para verirken, öteberi alırken güçlük çektiğinden pelerini önceden yana doğru atmak, serbestlemek icap ederdi. Lâkin ufak paketler pelerin altında tutulduğu vakit yağmurdan ıslanmazdı; göğsümüzü, kolalı gömleğimizi de pelerin yine yağmurdan ve kardan muhafazaya yarardı.

Unutabilir miyim? Galatasaray arkadaşlarımla hemen hepsi bu pelerinlerden giydiler. Babam muhafazakâr zihniyette değildi ama zevk sahibiydi, giyim kuşama meraklıydı. Pelerinli paltoların küçüklere, bacak kadar çocuklara hiç

de yaraşmadığını ileri sürer, “Bunları cücelere, büyümüş de küçülmüşlere benzetiyor,” derdi. Onun içindir ki pelerinli palto giymeme izin vermiyordu.

Gerçekten de öyle olduğunu şimdi ben de anlıyorum, babamı haklı buluyorum ama pelerin almadıklarına çok üzüldüğümü de unutamıyorum. Nihayet fırdolayı pelerin biçiminde, yetişkin çocuğa yakışan cinsten bir tane aldılar. Galiba on beşine bastıktan sonra! Doğrusu yakışmıştı da.

Bundan yarım asır önce kürklü olanlar müstesna hemen her paltonun yakası, kumaşına uygun renkte kadife-dendi. Niçin? Sebebi malûm değil... İlle kadife konurdu. Bu kadifeler dayanıksız çıktığından, bir müddet geçince havını kaybederek yahut temizlenmez halde yağlandığından terziye götürülür, değiştirilirdi.

Çocuk paltoları yakasına fantezi, karyagdı, benekli birtakım kadifeler konmağa başlanınca benim de öyle bir paltoyu içim çekmişti. Özenti diye razı olmadılar; bunu iyi aileler yapmazmış, bayağılık alâmeti imiş!

Halid Ziya’nın, kürk yakalı bir çocuk paltosu üzerine yazılmış güzel bir hikâyesini hatırlamaktayım: Bir zengin çocuğu her gün mektep çantasını taşıyan ufacık bir hamal çocuğa eski paltosunu verir; paltonun yakasında tüyleri dö-külmüş bir kürk eskisi vardır. Hamal bunu giyer, bir hazır elbiseci dükkânının önüne konmuş kürk paltolu bir manke-ne yaklaşır ve yıllardır hasret çektiği paltosunu göstererek:

“Bak benim kürklü paltoma!” der.

Ben ev içinde –evdekilerin büyüklü küçüklü, kadın erkek hepsi gibi– kışın kürk giyerdim ama dışarıya kürk pal-to ile ancak babam çıkardı. Siyaha yakın sarı samurdan bir

kürk... Yüzü önceleri lâcivert çuhadandı; sonraları bunu gayet hoş renkte bir nefti kumaşa kaplattı.

O gibi pahalı kürkler evlâdiyelikti. Vefatında ben gurbetlerde idim; ne olduğunu bilemedim, sormadım da...

Hülâsası şudur ki pelerin palto hevesim içimde kaldı. Bugün paltoların yerini trençkotlar almıştır; yeni nesil paltosuz da kış geçirebilmektedir; hattâ şapkasız bile! O itibarla masraf azalmıştır. Eskiden palto ile de iş bitmezdi; bize iki, bazı defa pek soğuklarda üç fanilâ giydirebilirlerdi, birincisi tene dokunacağı için pek ince, ipek gibi yündendi; kalını üste geçirilir ve kolları muhakkak surette uzun geldiğinden kıvrılırdı. Bunlardan başka –şayed zatürree veya zatülcenb nevinden bir hastalık atlatmışsanız, zamklı pamuktan parmak dikişli bir iç hırkası giydirilmek de âdetti.

Ben de böyle bir hastalıktan kalktığım sene onlardan giymiştim; iki tarafına dikilmiş uzun şeritlerle sımsıkı bağlanırdı. Beş paralık kurabiye suratımın ve minimini kafamın altında o tenasüpsüzcesine şiş, kaba, tıkız, doldurma vücudumla kim bilir ne acaip, tabiat galatı bir şey oluyordum.

Ayrıca en üste, elbiselerden sonra, bir de pelerin palto! Babam haklı idi; yalnız cüceye değil, cücelerin de en biçimsizine benziyecektim.

15 Kasım 1952

YALOVA – DAĞHAMAMI

O raya daha ziyade “Dağhamamı” derlerdi; iskelesiy-le nahiye nin adı “Yalova” idi. Önceleri kaplıcayı bir ecnebî işletirmiş; haydudlar adamcağızı mı, yoksa körpe kızını mı –iyi hatırlamıyorum– dağa kaldırdılar, fidyei necat istediler; parayı devlet hazinesi verdi, esiri kurtardı; sonradan da eşkıyayı pusuya düşürüp yakaladılar.

Fakat herkesin gözü korktuğu için, padişah malı ve geliri olan kaplıcaya rağbet kesilince koruma tedbirleri alındı. İşte, şimdi bunu anlatacağım:

Vapur, Yalova İskeleyi’ne yanaşıp da hamam yolcuları faytonlara bindi mi, bir süvari müfrezesi etrafı çevirirdi; kervan, asker himayesinde yola çıkardı. Hem de ne asker? Tam teçhizatlı, harbe hazır vaziyette!..

Öylece kafiye ağır ağır, güneş batarken kaplıcaya varırdı; asker de tepedeki büyük süvari karakoluna yerleşirdi. Ara sıra çalınan borular ve yapılan talimler müşteriye güven verir, lâkin haydudları da hatırlattığından yine de gönüller rahat etmezdi.

Her şey pek iptidaî haldeydi; ahşab bir bina, sıra sıra odalar... Otel, bundan ibaret. Ayrıca dört, beş tane banyolu köşk... Onları aileler gündelik kira ile tutarlar, aşçıları ve hizmetçilerini getirdiklerinden evlerinde yiyip içerler,

banyolarını da yine evlerinde yaparlardı. Bazı defa –toprak altından çıkarılıp tamir edilen ve “Roma hamamı” denilen– kârı kadîm kaplıcıyı yarım gün yahut gece için kiralayıp ma-aile havuzda yıkanır, havuz safası sürerlerdi.

Bunun bedeli –hatırladığıma göre– on mecrediye, yâni 200 kuruştı; iki altından on altı kuruş eksik. Bugünün para-siyle aşağı yukarı 75 lira!

Otel müşterilerine yemek zamanını bir ağaca takılmış gonkla haber vermek âdetti; gonku oraya, vaktiyle dağa kal-dırılan ecnebî müstecirin –galiba bir Fransızdı– taktığını söylerlerdi. Benim bahsettiğim yıllarda müdür “Hazine-i-Hassa” memurlarından biriydi; ne otelcilikten anlardı ne de kaplıca işletmeleri hakkında bir fikir sahibiydi. Yüksek rüt-beli müşterileri memnun etmeğe çalışır, ecnebî tebealıl原因n suyuna gider, geri kalana âmirlik taslardı.

Açıktaki duran soğutma havuzları pek işe yaramadığından banyoları çok ewelden doldurup girilecek hale gelmesi için saatlerce beklerdik. Sabaha hazır olmasını isteyenler, gece yarısı doldururlar, erkenden hazır bulurlardı.

Babam, her eylül ayında muhakkak bir Yalova seferi yap-par, köşk tutardı. Küçüklüğümde ve gençliğimden iyi kal-mış hâtıralarım arasında öküz arabalarıyla Çınarcık köyüne yaptığımız gezintiler ve civarda atla gidip alabalık avlamala-rımızdır. Tutulan balıkların bir kısmını dere kenarında ateş yakıp dallarla yapılmış ıskarada pişirip yer, üst tarafını eve getirir, birazını da bizim gibi köşklere kira ile oturan ah-bap komşulara hediye ederdik.

Alabalık süratli akan soğuk ve temiz suda yaşadığından, avlandığımız dereler, derelerin en güzellerindendi; hem

gölgeli, hem güneşli, serin ve ıslıtlı olduklarından, insan ayrılmak istemezdi. Bilmem şimdi de bu derelerde o balık kalmış mıdır? Lâfı edilmediğine bakılırsa, dibine darı ekmiş olmamız lâzım!..

Abdülhamid devrinde de padişahın ihsanlarıyla beslenen rütbeli, nişanlı ve yüksek maaşlı ricalden bazısı, hem rejim adamı, hem muhalifi idi. Bir yandan saraya devam ederler, bir yandan idareyi çekiştirip dururlardı. Maamafih tenkidlerinde haksız sayılmazlardı. Meselâ padişah malı bir ticaret müessesesinin, kaplıca işletmesinin masrafı devlet hazinesinden verilerek, asker tarafından muhafazasına kızırlardı. Jandarma bile değil de, memleket müdafaası için ayrılmış asker!

İkinci nokta da şu: Payitahtın burnu dibinde jandarmasının temine kâfi gelmediği asayiş, ordu ile korumak! Küçüktüm, ama işi anlar, ben de öfkelenirdim.

Yine o padişah zamanında memleket içi seyahatler, Zaptiye Nezareti'nden alınan yol vesikasına tâbidi. Kimse, vesikası olmadıkça vilâyet dışına çıkamazdı. Yalova bu devirde Bursa arazisine dahil bulunmasına rağmen, sırf müşteri gelsin, ceb-i hümayuna para girsin diye vesika kaydından âzad edilmişti.

Sadece iskelede terbiyeli bir polis, vapurdan çıkanların isimlerini yazardı; liste Zaptiye Nezareti kanalıyla saraya kadar giderdi. Rivayete inanılırsa, padişah kaplıca müdavimlerine –gelir kaynağı olduklarından zahir– iyi nazarla bakarmış ve “Sıhhatini seven insanları, ben de severim,” dermiş!

Ben de olsam öyle derim.

22 Kasım 1952

İKİ HARABEDEN ŞEN HÂTIRALAR

G eçen hafta içinde, mahkeme kararıyle vukuf ehli seçildiğimden, Şehir Tiyatrosu Komedi ve Dram binalarını, bodrumundan tavanarasına kadar saatlerce gezdim. Bu geziş esnasında bir taraftan tedkiklerimi yapıyor, bir taraftan da hâtıralarıma dalıp, eski günlerimi yaşıyordum.

İki tiyatroyu küçük yaşımdanberi tanırdım. Fakat asıl gençliğime doğrudur ki ikisinin de devamlısı olmuştum. O devirde dram kısmının adı “Tepebaşı Kışlık Tiyatrosu” idi; tathısu Frenkleri “Tepebaşı” ismini –öz Türkçe, gösterişsiz olduğundan, galiba!– kullanmazlar, “Petits - Shamps” demiği daha Frengâne bulurlardı. “Pötişan! Pötişan!” diye cıyak cıyak ötüşmelerini hâlâ işitiyor gibiyim!..

Bu bina daha iyi bakılmış bir bahçe içinde, daha sık ağaçlar arasında ve ilâveler henüz yapılmadığından daha üslûplu vaziyette idi. Ancak ecnebî kumpanyalar geldikçe ve kışın balolar verildikçe halka açıldığından, yaz mevsiminde ise tamamiyle kapalı durduğundan çabuk yıpranmaktan korunmuş olurdu.

Ahşabdı, noksandı ama sevimli idi; eksiklerine rağmen gelip geçici büyük artistler, içini sempatik bulduklarını söylerlerdi; hattâ hangisi idi, unutmuşum, şöyle demişti: “Bir şekerleme kutusu bu!”

Büyük truplar geldiği vakit seyirciler, galeridekiler hariç, mecburiyet konmamakla beraber, temsillere frak, smokin, stanbul tuvalet ile gelirler, en aşağı siyah elbise giyerlerdi.

Orada ilk seyrettiğim artist, zamanın ve asrın en büyük, dâhi aktrislerinden Sarah Bernhard'dır. Zaten memleketimize bütün hayatı boyunca, zannederim üç defa uğrayan Sarah'yı, ben iki defasında seyredebilmiştim. Daha önceki gelişi, tiyatroya götürülmeyecek yaşına rastlar. Ecnebî truplar, tarihî eserler oynamak iznini alamadıklarından, ağır ve hafif komediler seçerlerdi.

Dâhi kadın, sonuncu görüşümde A. Daudet'nin meşhur Sapho'sunu oynamıştı. Son perdedeki mektub yazma sahnesi, şimdi bile gözümün önündedir; sesi de kulağımda... Zira bu Fransız sanatkârı –aslen Musevidir– konuşma sesinin billûr tanini ile de meşhurdur.

Coquelain, Brandes, hattâ şarkıcı Mayol ve daha nicele-ri de aynı tiyatrodaki temsiller vermişlerdi. Seyirciler arasında Türk tabiatıyla azdı, onda ikisini bile tutmazdı; hele Müslüman kadını ayağını basamazdı. Halbuki Abdülhamid devri ricalinin bütün taze kızları ve hanımları, erkeklerinden fazla Fransızca bilirlerdi; mürebbiyesiz büyük konak yoktu; lâkin kaçgöç vardı. Temsillere o mürebbiyeler gider, dönüşlerini heyecanla bekleyen küçük hanımlara mübalâğalı tasvirlerle geceyi anlatırlardı.

Kışlık tiyatrodan bende kalan hâtıraların bir kısmı, balolarla alâkalıdır. İlk baloyu orada görmüştüm. Bunlar duhuliyeli umumî balolardı, salonun ortasındaki koltuklar sökülüp kaldırılır, dans yeri haline sokulurdu; pek hoş, eğlenceli olurdu da...

Tepebaşı tiyatrosu baloları Odeon’da –yâni şimdiki Aynalı sinemada– verilen ucuz duhuliyeli balolara kıyasla kibardı, daha temiz halk gelirdi. O yıllarda hükûmet karnaval eğlen-celerine de müsaade ettiğinden maskeli balolar çok rağbet görürdü. Maskeli ve dominolu kadınlar esrarengiz göründük-lerinden erkekleri epeyce oyalardı; bazı aile kadınlarının da maceralı geceler yaşamasına, âşklariyle buluşmasına yarardı.

“Sup” denilen ve yalnız gözlerin etrafını gizleyen siyah kadife yarım maske, bilhassa gözleri güzel kadınlara bir yakı-şırdı ki!.. Güzel olmayanları da çerçevelediği için, gözlerini mânalı yapardı. Balo sonuna doğru bir kenara yahut loca köşesine çekerek kadının maskesini zorla, hiyle ile yahut rı-zasiyle çıkarmak, yüzünün tamamını görmek erkeğin gaye-siydi; güneş doğmadan önce bu yüzün açılması beklenirdi.

Çok defa beklenilen çıkmazdı. Ama o saatte kafalar tüt-sülü olduğundan “Ne çıkarsa bahtıma!” kabilinden kimse fazla müşkülpesentlik göstermez, sabahlara kadar açık bu-lunan lokantalardan birine ekseriya “Yanni” veya “Nikola”ya gidilir, beraberce supe edilirdi.

“Yanni”nin parmazan peyniriyle yapılmış fırında makar-nası gerçekten nefisti; en çok bu ısmarlanır taze “Sen Beno” yahut “Salvator” birasiyle –bu biralar sene başından sonra gelir, yaza doğru piyasadan çekilirdi– yenilir ve yan sokak-lardan birine sapılırdı... Karnaval kıyafetinde, gecikmiş kafi-lelere rastlaya rastlaya ve yalpa vurarak!..

Havagazı lâmbalarının ölgünleştiği ve gökte bulanık bir sabah ışığının gittikçe canlandığı bir saatti, bu!.. Sahlebcile-rin sesini ve süprüntüleri karıştıran köpeklerin kavgalarını işiterek sersem bir halde kendinizden geçtiğiniz saat!..

“Anfi” adını taşıyan yazlık tiyatro, yâni komedi kısmı, daha fazla gittiğimiz yerlerdendi. İsmine bakmayınız; şimdiki gibi asıl kışın işlerdi. Hele operet kumpanyaları geldiği zaman estetik zevkin pınarı olurdu.

Bir başka yazımda kısaca anlatacağım.

29 Kasım 1952

KÜLLÜK OLAN GÜLİSTAN

Geçen nüshada Tepebaşı Kışlık Tiyatrosu'nun eski zamanından, fakat sadece binasından bahsetmiştim. Bahçesi üzerine de bir şeyler söylemeden, hâtıralarımı tazelermeden, öte yandaki komedi kısmına atlamak haksızlık ve hâtıraya hürmetsizlik olur.

Bugün yeşil saha diye, aksine güdük hale konarak küçültülmüş, küllüğe çevrilmiş, ortasındaki harabeye uygunlaştırılmış bulunan bu bahçe eskiden, hem daha büyüktü, hem daha ağaçlıklı hem de epeyce bakımlı idi.

Edebiyatımızda da yeri olduğunu unutmıyalım: Halid Ziya'nın ilk meşhur romantik romanı *Mavi ve Siyah* o bahçenin lokanta kısmında verilen bir ziyafetle başladığı gibi, Hüseyin Cahid'in modern teknikli, realist romanı *Hayâl İçinde* de aynı bahçeyi oldukça canlı tasvirlerle anlatır.

Biz –yâni Fecriatîciler– Tepebaşı muhabbetini, yazı tarzları gibi onlardan benimsemiştik. Hele Yakub Kadri ile ben, baş müdavimlerden idik. Maamafih içimizde, Küllük kahvesine giden de vardı. Tepebaşı, erkekle kadının, tabiatıyla Hristiyan kadınının birlikte oturup içtiği, dönüp dolaştığı bir yer olduğundan dolayı hoşumuza giderdi.

Peçesiz, çarşafsız, tayyörlü veya rob lu, başlarında uzun

iğnelerle tutturulmuş çiçekli, kordelâhı hasır şapkalar; Fransızca romanlarda resimlerini seyredip, tasvirlerini okuduğumuz cinsten kadınları toplu halde orada bulurduk; kendimizi keenne Avrupa'nın bir köşesinde tahayyül ederdik.

Hele İstanbul tarafından gelenler için öyle bir muhit değişikliği ki, en aşağı Atina veya Bükreş'e seyahat gibi bir şey! Ötede akşam ezanları okunup, sokaklarda el etek çekilirken ve şehir karanlığa gömülürken, burada bahçeye hayat ve hareket dolar, ışıklar yanar, orkestra çalar, kadeh tokuşturulur, randevular alınır, gece programları kararlaştırılırdı.

Bizim nesilden evvelkiler, hattâ daha öncekiler zamanında da Tepebaşı bahçesi, en rağbette ve en kibar eğlence, yemek ve içki yerlerinden biri olmuştu. Etrafı yüksek demir parmaklıklarla firdolayı çevrili idi; zira girmek için 1 kuruşluk duhuliye bileti almak lâzımgelirdi. Belediye geliri!..

Belediye malı olduğundandır ki, bizim nesil orada iki şehreminine de rastlardı:

Önceleri Ridvan Paşa, istibdadın son yıllarında da Reşit Paşa. Birincisini pek az hatırlarım, çocukken... Göztepe'de vurup öldürmüşlerdi. İkincisi, Hürriyet'in ilânı sırasında epeyce taşkınlıklara uğradı, sürgünleri boyladı, fakat ömrü vefâ etti, mütareke devrinde bir aralık Dahiliye Nazırlığı bile etti!

Bu yakışıklı paşa *Carmen* operasını severdi; mızıka, sırası gelmeden birdenbire onu çalmağa başladı mı, anlardık ki şehremini bahçeyi teşrif buyurmuş. Tuhafı şu idi ki, paşa, eserin bestesini kendisi yapmışçasına:

"Bizim *Carmen*'i alıyorlar" der; hoşlanırmış, öyle anlatırlardı. Abdülhamid ricalinden çoğu, küçücük şeylerden hoşla-

nan hoş, çocuksu insanlardı. Bahçenin asıl şöhretini sağlayan bir devir de, müziği idi. Evvelâ Bahriye Miralaylarından, ecnebî aslından Lange Bey'in –ufak tefek, üniformalı ve harmanî giymiş bir zat– idare ettiği bando mızıka, orasını Viyana'nın bir köşesine çevirir, öyle bir müzik havası verirdi. Sonra orkestra şefliğinde yine Bahriye Miralay Zati Bey bulundu ki, asıl bu sanatkâr, bilhassa ecnebî muhite parmak ısıtırdı.

Vakta ki Meşrutiyet'e eriştik, yeni yeni rical peyda oldu, bu sefer de bahçeye onlar devama başladı. Şeyhülislâm olmadan evvel Hayri Efendi bile gelirdi. Kendisini birkaç defa Talât Paşa –henüz beydi– ve mebus Karasu Efendi ile birlikte orada görmüştüm. Şimdi ismi, cismi ve oynadığı mühim rolleri unutulmuş. Şimdi ismi, cismi ve oynadığı mühim rolleri unutulmuş bu Selânikli Musevi, bir aralık, dahili siyasetin esrarlı bir kutbu idi. Sultan Hamid'e hal' kararını bildirecek heyete onu da sokmuşlardı. İyi bir adam mıydı, kötü mü, fena şeyler mi yaptı, iyi şeyler mi? Anlayamadık gitti. Şu var ki, rivayete göre padişah, heyette bulunmasından ötürü azamî derecede üzülmüştü; zira ârina gitmişti.

Bahçe yeri için kimi, vaktiyle mezarlık olduğunu söyler; kimi bir tepenin başı! Ne zaman bahçe haline getirildi bilmiyoruz. Ancak meşhur Beyoğlu yangınında oraya harikzedeler için çadırlar kurulduğuna göre, geniş bir arsa olması icab ediyor.

Ne yazık ki bir şehir tarihimiz yok. Hoş, henüz tam mânasiyle bir şehir de yok ya!..

Tepebaşı bahçesinin keyfini önce Balkan Harbi kaçırdı; Birinci Dünya Harbi'nde büsbütün söndü. Mütarekede can-

lanamadı. Cumhuriyet'te mahud bar münasebetiyle bir an parladıktan sonra, bizler için tatlı bir hâtıradan ibaret kaldı. Sizler için ne bahçedir, ne yeşil saha. Acı veya tatlı tek hâtıra bırakmıyan bir küllük. Halbuki bir insan gülistanı idi.

6 Aralık 1952

TEPEBAŞI'NDA “AMFİ” DEVRİ

Şimdiki komedi kısmı binasının o zamanki ismi “amfiteatr”ın kısaltılmış şekli olan “amfi” idi; “sinema-toğraf”ın küçülmüşü “sinema”, hattâ Frenklerin kullandıkları “sine” nevinden...

İçersine ilk defa kırk yedi sene evvel, lise talebesi iken, on altı yaşlarında ayak basmıştım; bir ikindi üstü, pazar matinesinde... Fransız trupu *La Poupée* (Bebek) operetini oynuyordu. O zamana kadar tulûat kumpanyalarında operet bozuntusu olarak sadece *Penbe Kız*’ı seyretmiştim. Ne korusu vardı ne de notalı, şef dorkestrli bir mızıka takımı!.. Pek müptezel ve sefil bir temsildi. Muntazamını birinci defa görüp dinliyordum. Sahneye bir düzineden fazla kız çıkmıştı, hepsi de şarkı okuyor, dans ediyordu. Müzik gayet oynaktı. Kızcağızlar da!.. Ayrıca dekor güzelliği ve Fransız esprisi...

Bayıldım doğrusu... Ve aklım operette kaldı. Bütün haftayı mektebde o sahneleri hayalimden geçirerek, neşe içinde yaşadım; içim içime sığmıyordu. Âdeta keyif verici bir zehir çeker çekmez, ilk nefeste müptelâsı kesilen zavallılar gibi ben de bir nevi hasta, bir “operetoman” olmuşum.

Bebek operetinin tatlı hülyalarına dalıp dalıp gidiyor, “Ah, bir daha görsem!” diye tatil günümüz olan pazarı bekliyordum.

Artık devamlılarındandım ve bütün operetleri –beste-kârlarının isimleriyle– biliyordum. *Madam Ango’nun Kızı, Büyük Mogol, Gece ve Gündüz, Maskot* ve saire... Bir de opera komik: *Karmen*.

Bakınız, aradan ne kadar zaman geçti... Şimdi bile oynayanlardan birkaçının, hele iki subretin adlarını hatırlamaktayım: Ufak tefek, fevkalâde neşeli ve sevimli olanınki: Lina Vandernoot... Öbürü, ciddisi ve gerçekten güzeli, hanımefendi edâlısı: Lucia Müller!..

Lina ne oldu, bilmem. Fakat Lüsia hakkında sonradan malûmat edindim: Paris’e yakın bir su şehri olan Enghien’de ve pek genç yaşında intihar etmişti. Haberi, yirmi sene sonra tesadüfen bir padişah damadından almıştım... Eski meftunlarındandı.

Gelelim amfi binasına:

Fransız ve İtalyan operet kumpanyaları birbiri arkasına temsiller vererek burasını yıllarca, Meşrutiyet devrine kadar şen, rağbette, mamûr bir halde yaşattı. Derken Hürriyet ilân edildi. Bambaşka bir hâtıra: Namık Kemal’in meşhur *Vatan* piyesi oynanıyor. Oynayanlardan, yâni amatör aktörlerden biri de piyes muharrirlerinin en değerlisi, merhum İbnü-l-Refik Ahmed Nureddin!..

O günkü temsilde seyirciler, yalnız piyesi değil, halk içine birinci defâ çıkan, biri büyük, öbürü küçük iki şehzadeyi, Mecid Efendi ile oğlu Faruk’u da alkışlamışlardı. Faruk henüz minimini idi, çok güzeldi, ahali hayran kaldı.

Operetlerin parlak devri, Balkan Harbi’ne kadar sürmüştü.

Amfi, artık bir sinemaya çevrilmişti; tıkabasa dolan bir

sinema... Devamlı müşterilerinden biri de bendim; program deðiştiði gecelerde, evvelden kapatılan yerimde isbatı vücud ederdim. Yaş: Yirmi bir, yirmi iki... Aceleci olduğumdan ekseriya yanımda biri daha bulunurdu: Bir Marika veya Sofia... Bu devirde bir Ayten yahut Nurten yer alamazdı ki!..

Büyükölge pek üzenirdik, üzendüğimiz için de yaşıımızdan, başımızdan büyük işlere kalkışırđık. Meselâ operetteki kızlardan birini, temsil sonu, gece yemeğine bir lokantaya götürmek, baş başa supe etmek! Kalantor zevat, başrolleri oynayan –demin isimlerini söylemiştim– kızların peşindeydi; biz de –karınca kararınca– koroda çalışanlar arasından hoşumuza gidenleri seçerdik.

Usulü şu idi: Temsil bitip de koro kızları kapıdan çıkarlarken bekler, işaret eder, arkasından biraz yürür, önünü çevirir ve bozuk Fransızcamızla:

“Matmazel acaba supe dâvetimi kabul ederler mi?” diye sorardık. Kılığı, kıyafeti yerinde bir aile çocuğı olduğumuz belliydi, teklifimiz çok defa hemen kabul edilirdi. Fakat daha önce sözleşilmiş ise, matmazel nezaketle cevap verirdi:

“Bu gece maalesef olamaz.”

“Yarın?”

“Memnuniyetle...”

El sıkar, ayrılırdık. Gece yemeğı demek, ötesi demek değıldi. Lokanta çıkışı herkes ekseriya kendi yoluna giderdi. Fakat ya para yahut karşılıklı sempati rol oynadığı takdirde, mesele ve takib edilecek yol, daha doğrusu hedef değışirdi.

O devirlerde polis, vatandaşları da, turistleri ve ecnebipleri de eğlence hususunda bezdirici tahdidlere tâbi tutmadığından, Beyoğlu hem hür, hem neşeli, sabahlara kadar

açık ve bütün serbestliğine rağmen, belki de bundan ötürü, zabıta vakası az bir şehirdi.

Herkes haddini bilirdi; bilmeyenler Galata'dan yukarıya çıkmazlardı. Galata bir kalbur ve bir süzgeç vazifesini görür, aşağıda kalacakları tutar, yukarıda yer alabilecekleri ayırıp Beyoğlu'na salıverirdi.

Değil yatsı saatinde, sabaha karşı bile Beyoğlu Caddesi'nden geçen kadınlar, korkuyu hatırlarından geçirmezlerdi. Âdeta terbiyeli bir şehirdi burası! İnanmamakta haklısınız.

13 Aralık 1952

ÇOCUKLUĞUMDA ÇOCUKLAR İÇİN NEŞRİYAT

Şimdi kaç tane çıkıyor?

İyi bilmiyorum, ama çocuklar için bir hayli gazete neşrolunmaktadır. Güzel basılmış kitaplar da az değil. Çeşitlilerini görmekte, sevinmekteyiz. Seviniyoruz; zira büyüklerin kitaba rağbet etmedikleri bir devirde, küçükleri okur görmekle teselli buluyoruz.

Bizim nesil o yaşlarda böyle nimetlerden mahrumdu; çocuklar okuyacak bir sürü gazete ve kitab bulamazlardı. Eğer Ahmed İhsan, hizmet edip de Jules Verne'in "Harikulâde Seyahatleri" serisinden bazısını sansürün müsaadesi nisbetinde lisanımıza nispeten sade bir üslûpla çevirmese ve zamanına göre tertemiz basıp önümüze koymasaydı, ilk çağımızın ufukları ne kadar kapanık ve çocuk muhayyileleri ne derece sermayesiz kalacaktı!

Okuma hevesiyle kitabcılara başvurduğum sırada –gayet iyi hatırlıyorum– Jules Verne'in kitapları dışında bula bula bir tek modern çocuk romanı ele geçirebilmişim: *Bir Farenin Seyahati...* İkincisi yoktu ve mevcut olanı ise doyurucu değildi.

Tuhafı şudur ki, Meşrutiyet yıllarında da o şube, ilerleme kaydememişti. Muntazaman ne çocuk gazetesi çıktı ne de çocuk kitabı basıldı. Hattâ Abdülhamid devri, Meşrutiyet'e

kıyasla gazete bakımından daha iyi bir vaziyette idi: Hiç değilse senelerce bir *Çocuklara Mahsus Gazete* çıkmıştı; abone olmuştum, bulmacalarını çözer, tahsin varakası alırdım.

Yarım asır önce çözdüğüm o bulmacalardan yahud bil-mecelerden biri henüz aklımdadır: Kar-buz-karpuz... Bu gazetenin sahibi olan zat bir de *Hanımlara Mahsus Gazete* çıkarırdı, epeyce dolgun ve ciddî bir mecmua idi. İkisini de birer yenilik ve temiz düşünce mahsulü olduklarından dolayı çocukluk aklımla, çocuk hissimle severdim.

Galiba istibdad idaresi, son yıllarında bunları da kapattı; Hürriyet'in ilânından sonra da zannediyorum ki çıkmadılar yahut gürültü arasında tutunamadılar.

Bir hâtıra:

Mütareke yıllarında idi, bir akşamüstü Kadıköyü'ndeki evime dönerken sağnağa tutulmuş ve yol üzeri –Cevizlik'te otururdum– yarı salaş, meyhanemsi bir yere dalmıştım. İliştiğim masanın komşusu, yaşlıca bir zat hatırımı sordu – önünde bir kadeh rakı duruyordu– ve dedi ki:

“Siz beni tanımazsınız ama eski bir meslektaşınızım. Vaktiyle *Çocuklara Mahsus Gazete* ile *Hanımlara Mahsus Gazete*'yi çıkarırdım, abonemdiniz, defterimde “Veznedar başı Halid Bey mahdumu Ali Refik Bey”di, adınız.

Hocam imiş gibi elini öpesim geldi. Karşılıklı birer kadeh attık, ayrıldım. Şimdi, aradan yıllar geçtikten sonra üzüldüğüm şudur ki, matbuat tarihimizle meşgul olanlar ve eserleri bu emektar, terbiyeli, mütevazı meslektaşımıza lâyük olduğu yeri veremediler; bahsi edilmiyor. Adaşı –zira onun ismi de Tahir idi– erazil-i eşhastan mahut *Malûmat* sahibi ve nişan hırsız Baba Tahir'e ait çalakalem neler yazılmıştır

da temiz bir gazeteci olan öbüründen, iyisinden söz açmayı kimse düşünmemiş, lüzumlu bulmamıştır.

Bereket, ara sıra ben hatırlayıp yazıyorum ama aksisadasını işitemiyorum. İyiler için hâtıralarını tazelemek ve hizmetlerini belirtmek ne güç işmiş!.. Artık hayatta olmasa gerektir. Ne vefatını haber aldık ne de son yıllarda ne yapıp ne ile geçindiğini?..

Halbuki bizim nesle –zamanın müsaadesi ve kendi kudreti nisbetinde– himmeti geçmiş bir meslektaşımızdı. Hayırla, rahmetle anarım. Bu da gösteriyor ki, bir matbuat tarihimiz olmamasının eksikliğini çekiyoruz. Tahir Bey’in hayatı ve çocuk gazetesi hakkında –ne kadar naçiz bir şahıs ve bir eser de sayılsalar– bir etüd yapıp hâtırasını anmak kadirşinaslığını çocuk yayınları sahasında en ileri fikirle çalışan Doğan Kardeş müessesesinden bekliyebiliriz.

İsminin baş tarafına “İbn-ül-Hakkı” koymağı âdet edinmişti ve galiba bu ön kelimeyi, kendisinin Baba Tahir’le karıştırılmaması için kullanmak mecburiyetinde kalmıştı. Muhakkak ki fena şöhreti yoktu; iyisi de maalesef unutuldu!..

Yine çocukluğuma ait hâtıralar arasında *İkdam* gazetesiyse *Sabah* arasında bir yarışma vardır. Birincisi Hüseyin Rahmi’nin romanlarından birini, forma forma gazetenin içine koyarak okuyucularına vermeğe başlamıştı. *Sabah* da muharrir adı bulunmayan tercüme ve çok meraklı bir romanı aynı şekilde dağıtıyordu: Şemsiye ile alâkalı zabıta romanı: *Bir Şemsiye Uğrunda!*

Yarış, padişahın hoşuna gitmedi, hediye tefrikaları günün birinde, birdenbire durdurdu, okuyucular da eserlerin sonunu öğrenemedi, merakta kaldı.

Bilhassa o şemsiye romanını elli yıl sonra hâlâ merak ederim: Acaba ne olacaktı, vak'a nasıl bitecekti diye.

Ömür tükeniyor, merak bitmiyor. İnsanda en devamlı ve kuvvetten düşmez huy, merak olsa gerek.

20 Aralık 1952

ENFIYE, MENDİLİ VE KUTUSU

Bırakılan alışkanlıklarımızdan biri de enfiyedir. Büsbütün bırakmış değiliz, henüz çekenler var ama, devede kulak kabilinden...

Bugün Londra’da 1720 senesinde kurulmuş bir enfiyeci mağazası bulunduğunu ve hâlâ iş yaptığını gazetelerde okudum. Napoleon I için kaçak olarak Saint-Hélène Adası’na enfiyeyi o ticarethane yollarmış. Yine gazetenin yazdığına bakılırsa İngiltere’de enfiye merakı yeniden alıp yürümüş ve 1941 yılında on milyon İngiliz lirası değerinde enfiye satılmış! Modası geliyor demektir.

Çocukluk hâtıralarımı anlatmadan önce, enfiyenin nelerle yapıldığını bir makaleye atfen söyleyeyim:

Esası, tahammür ettirilmiş tütün tozudur: İçine münasip miktarda kafuru, mantol, çam, okalıptüs, karabiber ve amonyak da karıştırılır; nev’ine göre başka şeylerin de katıldığı vakidir.

Babam yalnız sabahları, öğle yemeğine kadar enfiye çekerdi; sonra sigara içmeğe başlardı; yâni enfiyeyi evinde, işinin başına gitmeden önce kullanırdı. O devirde bilhassa yüksek memurlar, dairelerine –ki halk ve aile lisanında buraların ismi kısaca “Kapı” idi ve meselâ “Bey nerede?” diye soruldu mu “Kapıda!” cevabı verilirdi– öğle yemeğini evle-

rinde yemeden gitmezlerdi ve yaz günleri akşamlara kadar kalemlerde vakit geçirip mesai saatini ikindiden sonra doldururlardı.

Yanında kutusunu ve mendilini taşımağı ihmâl etmemekle beraber, babamın dışarda enfiye çektiğini pek görmezdim. Stok tükenir gibi olurken, Mısırçarşısı kapısının karşı köşesindeki küçük bir dükkâna uğrar, ufak mukavva kutularda üç ayrı cins enfiye satın alırdı. Kutular bandrollü idi ve enfiyeler nem kapmasın diye, kalın yaldızlı yahut belki de kurşunlu kâğıtlara sarılı idi. Eskiden çay da böyle ambalâjlı kutularda satılırdı.

Ertesi sabah, bunların harmanlanması sahnesini seyredtim:

Mindere, bazen masaya bir gazete yayar; kutuları boşaltır ve yığının üzerine icabı kadar halis Atkenson kolonyası serperdi. Bir müddet sonra eline bir gümüş kaşık alır, harmanı karıştırır ve ezmeğe koyulurdu.

Şu var ki, babamın terkip ettiği bu enfiye, incecik toz halinde değildi. Bir nevi simsiyah iri tanelerdi; herkesin kutusunda gördüklerime benzememesinin sebebini sormuştum:

“İçinde Amerika fazla da ondan! Amerika iri kıymıdır; ince olanı Fransızdır!..” cevabını almıştım. Kâğıdın üstünde pas rengi ıslaklık lekeleri bırakan enfiye, ezilmesi bitince tekrar karıştırılır, havalandırılır, toprak bir kavanoza yerleştirilir, kapağı örtülmeden önce üzerine nemli bir salaş-pur katlanıp konurdu ve bu ameliye esnasında odaya enfiye kokusu yayıldığından, bizim aramızda hapşırانlar olurdu.

Babam, zarif ve itinalı giyinen insanlardandı; enfiye mendillerini de en pahalısından, halis ipekten, tanesi yarım

altına satılanlardan, zamanın marif mağazası Pigmalyon'dan alırdı. Daha ziyade koyu nefti üzerine şarap tortusu, yâni bordo renkli benekler, çiçekler veya desenlerle süslü idi...

Enfiye mendillerinin önce soğuk suda yıkandığı, bol sudan geçirildikten sonra, her defasında kaynatıldığını da hatırlamaktayım. Gayet dikkatli ütülenip katlanır ve büsbütün açılmadan, katların arasına burun sokularak kullanılırdı.

O zamanlarda bir de enfiye çekmek âdabı, erkânı vardı ki, esasını enfiye tanelerini elbiseye ve yerlere dökmek, burun deliklerini temiz tutmak, kimseyi iğrendirmemek teşkil ederdi... Güç işti, doğrusu!

Pis enfiyecilerin meclisinden kaçanlar çoktu; hele hanımlar, hiç dayanamazlardı. Sessizce, terbiyeli ve temiz şekilde enfiye çekmek, kibarlık ve asalet nişanesiydi. Tanıdığım meşhurlar arasında enfiye çekenlerden biri de Rıza Tevfik merhumdu. Ahbaplarımdan Sabih Şevket de bir zaman enfiye düşkünüydü. Ben de gençliğimde, züppelik olarak kısa bir müddet enfiye çekmeğe, enfiye mendili ve kutusu taşımağa başlamıştım; tek gözlük takmak merakına kapıldığım gibi!.. İkisini de yapamadım, vazgeçtim.

Yine hatırladığıma göre gözlük, gözlük kabı, sigara ağızlığı arasında enfiye kutusunu da bir yerde unutanlar, kaybedenler, çaldıranlar çoktu. Kutuların enfiye için pek makbul olanı, kehribardan, ödağacından ve fildişinden yapılmışlarıydı. Mineli altın enfiye kutuları ise, pek nefis şeylerdi. Bunların kadınlara mahsus küçücük, pek zarifleri vardı. Şöyle, kapağına fiske vurarak ne hoş açarlar, ne zarif çekerlerdi, kim bilir!..

Zira –bizim nesil yetişmedi, görmedim– daha eskiden

kadınlar enfiye çekerlermiş... Nargile içtiklerini de söylerlerdi! Ben, umumî yerlerde, kır kahvelerinde nargile tokurdatan kadınlara rastlamıştım ama başka diyarda, Suriye ve Lübnan'da... Ayıp değildi ve yabancılardan başkasına acayip görünmezdi.

Şu cihete dikkati çekmek lâzım: İnsanlar enfiyeyi bıraktılar, daha beterine alıştılar: Kokain, sonra da eroin!.. Bir şey daha oldu: Enfiye modası geçti, tütün iptilâsı dünyayı kapladı. Gûya dört misli artmış!

Şimdi buna enfiye de ilâve edileceğe benziyor. Artık yaşıım müsait olduğundan belki tekrar başlarım; aykırı düşmez!

27 Aralık 1952

FES, KALIP VE ÜST TARAFI

B abam, dini bütün, her sabah “Evrad”ını okuyup namaz kılan ve zikreden temiz bir mevlevî idi; giymezdi ama “sikke”sini dervişlik zamanının hâtırası olarak muhafaza ederdi. Küçük yaştakilerde fesi hiç sevmezdi; çocukluk resimlerinin çoğunda başım açıktır, hattâ birinde “arakiye” denilen krem renkli keçeden bir nevi serpuşu tercih etmişler. Feslisi, ilk mektebe gittiğim sırada, çanta elimde çekilmiş bir fotoğraftır.

Peder, hafif kalıplanmış, yumuşacık fes giyerdi ve fesini kalıplaması için nadiren dükkâna yollar, kendisi hiç gitmezdi. Neden kalıplatsın? Sokaklarda arabasız dolaşmadığı, taban tepmediği için yağmur yemez, sağnağa tutulmaz ve tabiatıyla fesiyle oynamaz, bir tarafa atmaz, üstüne oturmazdı.

Bizimkilerse, nelere maruz kalmazdı? Yerlerde sürünür, ayaklar altında ezilir, katlanıp cebe konur, elden ele çekiştirilerek bumburuşuk olurdu. Yağmur da cabası! Püskülün çektiği çile de ayrı!..

Bu sebeptendir ki, ikide bir soluğu kalıpcıda alırdık. Hele sağnaktan sonra, benek benek lekeleriyle, kabarmış tüyleri ve düdük gibi daralmış şekliyle fes öyle sünepeleşir, tuhaflığı artar, mati maskara bir şey olurdu ki!.. Âdilerinin boyası da akardı.

Dükkâna girer, kırık dökük iskemlelere yahut delik de-

şik muşamba sıralara dizilir, nöbet beklerdik. Çok küçük-lüğümde kalıpçı, ekseriya Ermenice harflerle döğme vurulmuş kollarını dirseklerinden yukarıya sıvamış, tıraşı uzun, bıyıkları kulaklarında sıırım gibi bir külhanbeyi eskisi idi.

Gelir, başımızdan fesi çaylak çevikliğiyle kapardı. İlk işi püskülü, artık bir daha kullanılmıyacakmışçasına, garazı varmış, öfkesini alıyormuş gibi şiddetle, hiddetle koparmak olurdu.

Sonra o büsbütün şansızlaşan kırmızı çuha parçasını buruşturur, bir tarafından yakalayıp elinin üzerine pat pat vurur, iyice hırpalar, âdeta ıçığını cıcığını çıkarır, hıncını biçare kumaştan alırdı; yırtılmadığına şaşardık.

Bu bitti mi, allı yeşilli yün kırpıntularıyla süslü, nebati ve yerli işi ufacık bir süpürge ile –fırça değil– içini, dışını tersine yüzüne, hoyratça süpürür, lüzum görürse tezgâhına da vurur, silker, kumaşta toz namına bir şey bırakmazdı.

Artık sıra duş faslına gelmiştir:

Bulanık su dolu eski bir lâvanta şişesine sokulmuş balonsuz bir vaporizatör demirini ağzına götürür, çökük avurtlarını şişirerek, sesi çıkmayan bir kurbağa acaipliğiyle üflerdi. Fes de, nazik bir nem dumanı altında, kırağı yemiş sabah gelinciklerini hatırlatan güzel bir şeye dönerdi.

Daha evvel sarı pirinç kalıplardan ikisini, dişisini ve erkeğini, lüzumsuz bir gürültü ile yerlerinden çekmiş, kara bir paçavra ile içlerini silmiş, havagazını yakmış ve bunları mavi ışık dizisi üstüne koymuştur.

Maamafih, kömür ateşiyle kalıpcılık edenler de vardı; zira her sokakta tesisat bulunmadığı gibi masraflı olmasın-

dan da çekinilirdi. Kalıp ücreti, benim çocukluğumda 10 paradan ibaretti!..

Kalıpçı, fesi öte yanda ısınmakta devam eden kalıpların altta kalacak olan kulpsuzuna sıvazlaya sıvazlaya ibiği tam ortaya gelmek şartıyla geçiriyor. İkinci kalıbı koymadan önce bu ibik, o kalıbın deliğine uyacak, ucu dışarıya çıkacak surette düzeltmeği unutmamıştır.

Pres makineleri henüz kullanılmadığı devirde fesçi, içine fes gizlenmiş çifte kalıbı, yerde bir tahtanın üzerine koyar, iki dizini üst kalıbın kollarına dayar, olanca kuvvetiyle çalkalana çalkalana basardı.

Nihayet fes –kaynar suda haşlanmış bir istakoz gibi– du-manlar salarak kıpkırmızı, sertleşmiş, biçime girmiş halde kalıptan çıkmıştır; sımsıcaktır. Fesçi bunu eline takar, nezaketle dolaştırır, havalandırıp serinletir. Kalıplanmadan önce pek hoyratça, yerden yere çaldığı fes şimdi bir ehem-miyet almıştır, itibarlı olmuştur, incinmemesine çalışılıyor.

Son ameliye: Bir tığ ile püskülü ibiğe geçiriyor, ibiğin altından kordelâyı veya ufacak bir fes parçasını bağlıyor; iğne iplikle tutturuyor ve hindinin kanatlarından yapılmış, yine yerli malı bir yelpaze ile ikinci bir serinletme muamelesine tâbi tuttuktan sonra, şöyle elinin üzerinde uzaklaştırarak if-tiharla seyrediyor, sonra hop... başınıza oturtuyor.

Size, demin sünepe sünepe girdiğiniz dükkândan artık azametle çıkmak düşünüyor; fesiniz kalıplıdır.

Şu var ki, ne kadar kalıplı olsa, yumuşak fes, saç tuvaleti-ni bozardı. Bozduğu için bizim nesil, daha doğrusu Beyoğlu hayatı sürenler, yâni tiyatro, balo, skating ve emsâli yerlere

giden kısım, kalıbı bozulmaz, yeni icad bir nevi fese alışmıştı; portmantoya asılabilirdi... Tıpkı şapka gibi!..

Onlardan da bahsedeceğim.

3 Ocak 1953

BİR SESİN HÂTIRASI

Bizler, “davul devri” çocuklarıyız. Kendimizi azıcık anlamağa başlar başlamaz, dışardan gelen sesler içinde davul sesi hepsinden evvel alâkamızı çekerdi; bununla heyecana gelirdik.

Davul ne zamanları, hangi vesilelerle çalınırdı? Bildiğiniz veya başkalarından öğrendiğiniz gibi gece ve gündüz, muhtelif sebeplerle!.. Başta Ramazan davulu gelir. Müslüman halk, sahura bekçinin çaldığı davulla kalkardı. Gecenin sabaha yakın geç saatinde uyumuş bir şehrin davul sesiyle uyanması, evlerde o sesle, tekrar bir gece hayatının başlaması, karanlık pencereler ardında ışıklar belirip, hazırlanan yemek ve sofradan dolayı tabak ve sahan takırdıları işitilmesi, bilhassa ecnebilerin garibine giden hoş ve esrarlı bir sahne ve bir manzaraydı.

Her dine mensup ahalinin veya uyuması, rahat etmesi lâzım gelen hasta ve çocukların uyandırılması isabetli bir iş değilse de herkes katlanmak mecburiyetinde kalırdı; bundan, yangını haber veren bekçilerden, bekçi sopalarından ve sokak köpeklerinin havlama ve ulumalarından çoğumuz şikâyetçi idik.

Yine Ramazan’da –bereket gecenin başlangıç saatlerine rastlardı– davul çala çala, mani okuyan çocuklar vardı; onla-

ra para verilirdi, bir nevi seyyar çalgıcı idiler. Biz de davula merak salardık; bize de oyuncak olarak ufak davullar alırlardı. Oyuncak davulların yerlisi, bir de Avrupa'dan gelmiş süslüsü ve zillisi, yâni alafrangası bulunurdu.

Benim bir küçüklük fotoğrafım, boynumdan sarkan böyle zilli ve gösterişli bir davulla çekilmiştir, hâlâ duruyor.

Asıl davul, bayram davuluydu, yâni Ramazan ve Kurban Bayramlarının ilk günü sabahleyin erkenden çalınan neşeli davul! Bizim nesil için bayram sabahları davul sesi işitmemek, şehrin üstünde davulların bir yaklaşp bir uzaklaşan, alçalp yükselen gümbürtüsünü dinleyememek bir eksiklik, tatsızlık olmakta devam etmektedir. Davulsuz bayram sabahını hâlâ anlayamıyor, öyle bir bayramın, yüreklere lüzumu kadar çarpıntı ve gönüllere neşe vereceğini hâlâ kavıyamıyoruz.

Balkan ve Birinci Cihan harbleri zamanından kulaklarımızda kalan bir davul sesi daha vardır: Askere çağırılma davulu!.. Her ikisinde de mağlûbiyetler birbirini takib ettiğinden, bu ses, acı bir hâtıra bırakmıştır. Bekçiler davulu çalıp, arkasından cephelere sevk edilecek efradın hangi senelere mensup olduklarını söylerlerdi; gazetelerde ilân, kâfi görülmezdi.

Hattâ –pek iyi hatırlarım– bazen emir acele mi gelirdi yahut herkesin evinde toplandığı saat olduğu için mi tercih edilirdi, dâvet yatsı zamanı yapılır, zaten aç bîlâç, hasta, dertli bir halde bulunan şehir halkını, yeni bir üzüntü ve hüzn daha kaplardı.

Denilebilir ki bir imparatorluk, davul sesiyle kurulmuş, davul sesiyle dağılmıştır. Davul hem neşe sesiydi, hem keder. Unutamadığım bir davul sesi de vaktiyle, yine Ramazanlar-

da, hamalların toplandıkları kahve ve kahve bahçelerinden akseden monoton gümbürtüler ve uğultulardır. Sahur zamanına kadar aynı tempo ile sürüp giderdi; etraftaki evlere elâman çektiyordu!..

Zafer haberini de memleket, davul çalmak suretiyle kutladığı gibi daha evvelden esnaf teşekkülleri de seyrana önlerinde davulla çıkarlardı. Meşrutiyet'in ilânından sonra, mebus seçiminde davul mühim rol oynadı; rey sandıkları davullar çalınarak intihap merkezine götürülürdü.

Zaten hürriyete kavuşmamızı da davulla tesid etmiştik. Millî zaferi de yine davullar çalıp, meydanlarda oynayarak kutlamadık mı? Nihayet Anadolu, son intihabın neşesini, an'aneye riayet ederek davul ile belirtti.

Davulu iptidaî bir musiki âleti sayarak, yüzüstü bırakmağa çalışmak bir nevi züppeliktir. İngilizler "fıfır" denilen düdüğü, İskoçyalılar –ileri musikide yeri yoktur, orkestraya girmez bahanesiyle– terk etmemişlerdir. Zira o âletlerin sesi, millî ve müşterek bir ses olmuştur.

Türkler için de davul, aynı şeydir. Bir toplantı, bir tören, umumî bir sevinç sırasında davul sesinden hazzetmiyecek Türk yoktur. Hattâ bizim gibi bütün çocukluğu ve gençliği o sesle beslenmiş yaşlılar ve orta yaşlılarca değil, davulu pek az görmüş, işitmiş yepyeni nesil için de –asırlar ve atalar mirası olarak– davul sesi şiddetle mânâlı ve tesirlidir.

Türk camiasının kalbi davul sesi işittikçe hep bir arada çarpmağa, bir emel üzerinde birleşmeğe, sevinç yahut keder, bunu kardeşçe paylaşmağa başlar. Davul sesi, birlik sesidir, tarihimizin sesidir. Bütün içtimaî sınıfları aynı derecede heyecanlandıran, birbirine yaklaştıran, yalancı farkları

giderip, aynı vicdan, aynı düşünce ile aynı varlığa ulaştıran da yine o sestir.

Fikrimce millî semboller arasında, bayraktan sonra davul ve davul sesi gelir.

Öyle olduğundan dolaydır ki, davul aleyhtarlığını, medeniyet ve inkılâp icabından saymak gafletine düşenler –çok şükür– onun tok, gürbüz, erkek sesini boğmamışlardır.

Yine yer yer, çeşitli vesilelerle davullar çalınıyor. Çalınadursun!..

17 Ocak 1953

ESKİ TERBİYELERDEN

Kendimi azıcık bilmeğe, dünyayı öğrenmeğe başladığım sırada idi, galiba rahatsız yahut yorgundum, mindere uzanmıştım. Babam odaya girdi, kısa bir müddet oturup çıktı.

Annem bana dedi ki:

“Demin fena bir şey yaptın, babaya karşı ayak uzatılmaz... Geldiği zaman ayakların oturduğu tarafa uzanmıştı. Bir daha yapma sakın!..”

Yapmadım. Anaların bir vazifesi de –iyi ailelerde– çocukları babalarına karşı hürmete alıştırmaktı. Ben, ailenin en küçük çocuğu olmak itibarıyla epeyce şımarık büyütülmüştüm; mektebe midilli ile giderdim, arzularımın çoğu yapıldı. Lâkin babaya saygı meselesi hiç şaka götürmezdi. Yanında ne ayak uzatır ne de ayak ayak üstüne atardım; halbuki beraber gezmelere giderdik, eğlencelerde bulunurduk, ahabpılık ederdik; işi lâübaliliğe dökmemek şartıyla!..

On üç yaşına kadar kışın babamla anamın odasında yattım. Sebebi şu: Evler ahşabdı, kışlar sertti, ısınmak güçtü. Onların odasındaki çini soba geceleri pek sönmez, tatlı hararetini muhafaza ederdi. Yatağım, ayak tarafı duvar tarafına gelecek vaziyette serilirdi. Zira, demin bahsettiğim gibi babaya ayak uzatılamazdı.

Sonra babam, pek erken kalkar, abdest alır, Evrad okur,

zikreder, sabah namazını kılar, nihayet çayını da odasında içerdi. Çocukluğumun kış sabahları, zikir seslerini yatağımda dinleyerek geçmiştir. Evde hizmetçiler olduğu halde, babamın işlerini anam yapardı. Abdest alırken ibriği o döker, ayaklarını o kurular, hattâ namazı bitince seccadesini o kaldırırdı. Çayı hazırlayan da anamdı. Eski zevceler, kocalarına kendi odalarında yalnızken kul gibi hizmet ederler, fakat oda dışında bütün eve hâkim olurlar, sultan kesilirlerdi.

Annemin mühim bir işi daha vardı: Ata binen ve mükemmel yüzen, sporcu bir insan olan babam, kış yaz giyinmeden önce soğuk su dökünürdü, yâni duş yapardı. Karlı günlerde bile! Sonra bir âdet daha çıkardı. Tazyikli suya hortum taktırarak vücudunu döğdürmek!.. Bu hizmeti de yine anam yapardı. Zaten bir yabancının yapmasına da tabiatıyla müsaade edemezdi...

Modern sanılan bu gibi şeylerin bir İstanbullu için eski usul ve âdetlerden olduğuna dikkati çekerim. Yazık ki, babamın yoluna biz gidemedik. Üç erkek evlâdından hiçbirisi –avcı, atıcı, hareketli ve çevik olmalarına rağmen– kara kışta soğuk su dökünecek kadar celâdet gösteremediler.

Babam sabah karanlığı kalkar, dediğim gibi ibadet vazifesini uzun uzadıya yapar, duş altına girer, bütün gün işiyle meşgul olur, akşama da yemekten önce birkaç kadeh rakısını içerdi.

Bana, karşısında rakı içmek müsaadesini Meşrutiyet'in ilânından sonra, yirmi bir yaşında iken vermişti ama yanında uzunca bir müddet daha sigara içmemiştim. İçmeğe başladığım zaman evli idim.

İnsanın biyolojik ve psikolojik gelişmesinde bülûğ çağı-

nın buhranları değişmez bir tabiat kanunudur. İlim adamları o çağdaki hareketleri geçici sayarlar ve bunları ahlâksızlık, terbiyesizlik telâkki etmezler. Hepsi de nihayet çok defa özentî ve züppelikten ibaret kalır.

Ben de aynı çağa gelince –yaşıtlarım gibi– bir hayli acı-iplikler yaptım; yaşını başını almış olanların hiç hoşlarına gitmeyen hareketlerde bulundum. Meselâ uzun bıyıkla övünülen o devirde ben bıyıklarımı keser, küçültürdüm. Pipo içmez, hattâ bir ara monokl denilen tek gözlük kullanmak hevesine bile kapılmışım. Ya aktörlük merakım?

Tiyatroculuğun serserilikten başka bir şey sayılmadığı bir zamanda, işim gücüm evde sahne kurmak, tiyatro oynamaktı. Pekâlâ hatırladığıma göre babamla anam odalarına kapanıp, çocuklarındaki bu merakın kötüye varması endişesiyle birbirlerine fısıfısıf derd yanarlardı. Lâkin babam –okumuşluğundan değil, hayat tecrübesinden gelen bir bilgiçlikle– o kabil hareketlerin durulacağına emindi. Mani olmağa kalkışmadı, sabırla bekledi. Nitekim bekledikleri oldu. O kadar ki herkes bıyığını büsbütün silip süpürdüğü halde, ben hâlâ birazını muhafaza etmekteyim!

Eski nesil, yenilere karşı sabırlı olmalı, gençleri çarçabuk terbiyesizlik ve ahlâksızlıkla suçlandırmamalıdır. Bunlar o tavır, kıyafet, konuşma farkları bülûğ çağının buhranları icabıdır.

Hele bütün an’aneleri altüst eden millî ve cihanşümul, iki başlı topyekûn inkılâbdan sonra karşılaştığımız farkları normal telâkki etmeliyiz. Babamın fazileti o idi ki, Meşrutiyet inkılâbından sonra yeni nesildeki değişiklikleri kabulden başka çare olmadığını anlamıştı.

Dört ak saçlının hoşuna gitmediğı, keyfini kaçırdığı, tiryakiliğine dokunduğı için gençlere uluorta atıp tutmak, dünya çapında bir ananedir. Gençler de kendilerinden sonra geleceklere kızacaklardır.

Ve nesiller böylece, bir çekişme halinde üremekte devam edecektir.

7 Şubat 1953

KAHVE ÇÖMLEĞİ – KAHVE OCAĞI

Ç oğu evde tazyikli su bulunmadığından, mikrop nazarıyesi de bilinmediğinden kahve ile alâkalı en kötü ve çok iğrenç iş, içilmiş fincanların toprak kaba daldırılıp yıkanması idi. O kaba galiba “Kahve çömleği” derlerdi. Hatırladığıma göre bizim köşkteki harem dairesinde, bodrumun ağzına rastlayan mermer döşeli ufak taşlıkta dururdu, tabiatıyla yanında da ateşi sönmeyen bir mangal!..

Zahirî manzarası temizdi: Suyunu değiştirirler, üzerini bembeyaz bir patiska örtü ile kaparlardı. Fakat fincanlar misafirlerden geri geldi mi, hizmetçi kız bunları birer birer çömleğe sokar, üst kısmındaki durulmuş suda –karıştırıp tortuyu yukarıya çıkarmamak şartıyla– gıcır gıcır yıkar, yine temiz suratlı bezlerle kurularıp, yerlerine dizerdi. Cezveler de aynı usulde yıkanmış olurdu.

Su yine durulurdu ama çömleğin dibine telve birikir, kab âdeta ağırlaşır. Ev hanımının vazifelerinden biri de, çömleğin temiz tutulmasına nezaret ve suyunun değiştirilip değiştirilmediğini de kontrol! Hizmetçiler o hususta ihmâlciler idiler, teftiş edilmese, tortu yarı hizayı geçer, dökmeği akıllarına getirmezlerdi. Boyuna, artık artık üstüne, acaip bir temizleme. Mü’minin artığı, Mü’mine şifadır, kabîlinden!

Eski devirde büyük konaklarla, konak yavrularının zi-

yaretçisi eksilmediğinden, kahve sarfiyatı mühim bir yekûn tutardı. Bu evlere çekirdek kahve çuvalla alınır, ihtiyaç hasıl olunca, okkalarcası selâmlıktaki uşağa verilir, kahveyi o kavurur, sonra kıvamını bulunca gazete kâğıdında savurur, değirmende yine o çekerti.

Bu değirmenler, bildiğimiz, pirinçten mamûl, ufacık el değirmenleri değildi. Evvelâ üstüne oturularak zemine tesbit etmeğe yarıyan, uzun, yayvan, cilâlı tahtadan bir sapı vardı. Asıl madenî kısmı ön tarafa gelir, çanak şeklinde deposuna kahve doldurulur ve iri kulpu, yine üstünden ve iki kolla çevrilirdi. Çekilen kahve alttaki tahta kutuya, daha doğrusu çekmeye dolardı.

Selâmlıktaki “kahve ocağı” denilen erkek hizmetkârların da toplandıkları oda, bir mahalle kahvesinden farksızdı. Tıpkı onlardaki gibi, içinde kırmızı bakırdan su kabı daima sıcak dururdu. Yan taraftaki tezgâhta, iki bölmeli ve iki kapaklı kocaman bir tahta kutu... Etrafa irili ufaklı cezveler asılı. Dolapta cins cins fincanlar ve tepsiler. Bunlardan hangilerinin hangi misafirlere verileceğini baş ağa tâyin ederdi.

Ev sahibi ile mahdum ve damat beylerin fincanları birbirlerine benzemezdi ve kimse değişmesine razı olmazdı. Ayrıca uşak, devamlı misafirlerin zevklerini bilir, ona göre kahvelerini pişirirdi. Öğrenmesi lâzım gelen mühim bir nokta da şu: Kimisi kulplu, kimisi kulpsuz; bazısı ayaklı, bazısı yayvan fincanı sevdiğinden buna göre hareket ederdi.

Meselâ Hacı Bey’e kulplu fincanda, orta şekerli, çok köpüklü... Diğer taraftan hocaefendiye şekeri bol, fazla kaynamış, kulpsuz fincanda, az köpüklüsünü götürürdü!..

Eski hayatta kahvenin mevkii vardı, basit mesele değil-

di... Ailenin kız çocuklarına ilk iş olarak kahve pişirmek öğretilmez miydi? İyi bir ev hanımı muhakkak iyi kahve pişirmesini bilmeliydi.

Lâkin en lezzetli kahveyi ufak ev hanımlarının pişirdiği muhakkaktır; sizin gözünüzün önünde, odadaki mangalda pişirilen kahve!.. Daha mükemmeli çini sobadan mangala çekilen kor üzerinde pişmiş kahvedir... Kahve pişirme levazımı öyle evlerde portatiftir; hepsi –kahvenin kendisi cam kavanozda, şeker keza, fincanlar, kaşık, cezve, ne lâzımsa tamamı– bir tek tepsiye dizilmiş, üstü örtülü, alesta durur.

Misafir geldi mi, bu tepsi odaya alınır, suyu dışarıda taze doldurulan cezve mangala sürülür. Öylesine sürülür ki, harlı ateşe gelmez; aheste kaynaması şarttır. Su ısındı mı, bir miktarını fincanlara koyup çalkalamalı, tekrar cezveye aktarmalıdır. Sebebi? Fincanlar ısınmış olsun, kahve çabuk soğuyuvermesin diye!

Kahvesi konunca ufacak odaya derece derece, gayet nefis bir kahve kokusu ve buğusu yayılmağa başlar. Cezvenin kaynama sesi de hoştur; hele cezve üzerinde göz göz kahve köpüğü kabarcıkları belirdi mi, renk ve manzara da lâiftir; her kabarcıkta eleğimsağma renklerinde kubbecikler yükselip şişer ve biri patlarken öteki irileşir.

Kahvenin fincana konusu da, telve ve köpüğü müsavi nisbette taksim meselesinden dolayı ehemmiyetlidir; hüner ve mümarese ister. Bilhassa şunu bilmeliyiz ki, eskiden hiçbir yerde, ne evlerde ne de umumî mahallerde baştan savma kahve pişmezdi; öylesi, misafire veya müşteriye hakaret sayılırdı.

Apartımandaki başı bozuk hizmetçinin sonuna kadar

açtığı havagazında ölçüsüzce, zevksizce, akli sinemada, savsakçasına pişirdiği kahveyi neyleyim? Vaktiyle fincanlar “kahve çömleği” içinde yıkanırđı ama bulaşık beziyle kurulmazdı. Kahve mutfağa girdikten sonra, haysiyetini kaybetmiştir.

Hoş, eski mefhumıyla mutfak da kalmadı ya!.. Bir defasında da ondan bahsedeyim.

14 Şubat 1953

SU – HAMAM – BANYO

Kırbalarla evlere su taşıyan sakalar devrini bilenlerdendir. Fakat, bizim oturduğumuz ve sonra satın aldığımız evlerde –ki bunlar kocaman ahşap konaklardı ve çoğu yarı haraptı– hem kuyular vardı hem de bunlara Bozdoğan kemerlerinden “Ma-i-masura” hesabıyla akar su gelirdi. Bir tanesi ise Bayezit civarında “Tatlıkuyu” denilen semtte ve kuyunun bitişiğinde bulunduğundan, su sıkıntısı çekilmezdi.

Ne kadar gür bir kuyu idi, orası? Bütün gün civar mahalleler suyu tenekeler, tulumlar doldurup taşıyarak burdan çekerlerdi; yaz kış bitmezdi. Acaba şimdi ne oldu? Bir gün Hasanpaşa fırınının yanındaki sokaktan sapıp arıyacağım, kaldıysa bakacağım. Konağın yerine de ne binalar yapılmış, göreceğim. O tarihte 13 yaşında olduğuna göre, hâtıram tam yarım asırlıktır.

Bu tarihlerde İstanbul halkı Terkos suyuna pek rağbet etmezdi, etmediğinden de ara sokaklarda tesisat yoktu. İyice akımdadır: Tazyikli suyu bir akraba evinde, hem de Sultanselim taraflarında gördüm; fışkırışı çok hoşuma gitti; pek küçüktüm.

Sonraları Beyoğlu Caddesi’yle Tünel Meydanı’nın kumpanya memurları tarafından ara sıra sulandığını seyredirdim: Hortum, taşlara sürüne sürüne çabuk eskiyip delinmesin diye, ufacak tekerlekler üstüne tespit edilmişti; çekince,

tekerlekler dönmeğe ve tıkırdamağa başlardı. Aradan yıllar geçti, şehirde ilk İsketing, yâni asfalt saha üzerinde kaymaca oyunu başladığı zaman, ayaklarımıza taktığımız tekerlekli âletler, patenler bana o hortuma takılı nesneleri hatırlatmıştı; hortum, meğerse bir nevi paten üzerinde yürüyormuş!

Şehrin başka tarafları sulanmaz mıydı? Galiba sulanmazdı ki, hiç hatırlamıyorum. Bu lüks, ancak Beyoğlu'na lâayk görölmüştü. Mukaveledeki umumî sulama şartı da o kadarcıkla yerine getirilmiş olurdu! Sulama esnasında uzun etekli madamaların ayaklarını ve ayak dirseklerini bile göstermekten utanarak, eteklerini azıcık olsun kaldırmamak için, dükkânlara sığındıkları, gözümün önüne geliyor.

“Uzun etek” sözünden murad –zamane modasına nazaran– bırakınca yere sürünen ve sürünmesin diye daima toplanıp kalça üstünde elle tutulan etek demektir; şimdiki “uzun” o devirde “kısa” idi; hiçbir elbise, hattâ iç çamaşırı bile yoktu ki zamanımızın uzun etekleri kadar kısa olsun!

Tazyikli veya depolu akar su bulunmayan konakların her katında mevcut en aşağı iki tane helâya aşağı kattan su taşımak, muslukların toprak depocuklarını doldurmak, hizmetçileri yorardı ve bu yüzden kaçanlar çoktu. Nihayet modernleşme temayülleri belirdi, arttı. Kumpanya suyu almağa yahut çatı arasına depo koyup hava veya gaz motöriyle su çıkarmağa başladık.

Banyo nadirattandı; ancak kum ve deri hastalıklarında kullanmak zarureti hasıl olunca hariçten, çinkodan mamûl, sevimsiz şekildekiler kira ile getirtilir, işini gördükten sonra geri çevrilirdi. Binaenaleyh bir eve banyo mu giriyor, anladınız ki içeride hasta var!

“Yarım banyo” ayakları kesilmiş, arkalıklı, geniş bir kol-tuk biçiminde idi; vücudu yarısına kadar örterdi; içinde uzanamaz, yaslanıp otururdunuz... Bir insanın girip yerleşeceği büyüklükte kazan bulunan büyük evlerde hastayı –hariçten herkesin kullandığı kirli banyo getirtmektense– bu kazana sokarlardı. Tabîî, isli kısmını beyaz örtülerle çevirirler, kazan olduğunu belli etmemeğe çalışırlardı.

Bunun tek mahzuru psikolojik bir esasa dayanır: Hastanın, kazanı görünce, ölümünü düşünmesi! Zira kendisini son defa yıkayacak olan suyun o kazanda kaynatılacağını aklından geçirebilirdi; geçirince de mâneviyatı şiddetle bozulurdu.

Bizim evin alt katında kubbeli, tepe camlı, mermer banyolu ve külhanlı, büyük bir hamam vardı, bir defa ısındı mı, günlerce sıcak kalırdı; sarı başlı çivilerle süslü, kırmızı çuha kaplanmış çifte kapıları ve soyunma odasıyla fevkalâde bir şeydi ama hastayı yukarıdaki odasından üç kat merdivenden indirip çıkararak banyosuna sokmak imkânsızdı. Hele kışın, anaförle sofalar, taşlıklar geçirerek!

Onun içindir ki, babamı, hastalığı esnasında banyo tavsiye edilince, kendi odasına getirilen kazana sokmuştuk ve çok zorluk çekmiştik. Yeni doğan çocukları muntazaman banyoda yıkamak usulü, bizim nesilden değil, ailemin to-runlarından başlamıştır; tarih itibariyle ancak kırk seneliktir; o da yenilik heveslisi ailelerde... Çocuk banyoları evlere asıl banyodan evvel girdi; hali vakti yerinde olan her ailede bu âdet çarçabuk alıp yürüdü.

Büyüklerin banyolu eve rağbeti, memleketimizde Birinci Dünya Harbi'yle, ikincisi arasında başlamış, şimdi umumîleşmiştir. Şu var ki çoğumuz hâlâ banyonun içine bağ-

daş kurup yahut ufak bir tahta iskemle yerleştirip eski usul, başımıza tasla su dökerek yıkanırız!.. Böyle yıkanmadıkça kendimizi –görenek icabı– henüz tertemiz yıkanmış saymayız.

Doğrusunu isterseniz, zemini ısınmamış, içi buğulanmamış hamam, bizim nesil için zevksizdir. Ayağımızı mermere basınca sıcaklığını duymak keyfi yeni hamamlarda yok!.. Duvarlar da soğuk oluyor, temasından ürperiyoruz; yıkanmış olarak çıkıyoruz ama iliklerimize kadar ısınmış halde ve külhanlı hamamlardaki gibi o tatlı rehavet içinde değil!..

Evinde ufacık da olsa külhanlı ve ıskaralı hamam yaptırmayan zenginin aklına şaşarım.

21 Şubat 1953

“KİLER” VE “İNCEKİLER”

Yarım asır evvel şehir içinde, bilhassa mahalle aralarında bakkal dükkânı hem pek azdı hem de mevcut olanlar hep ufak tefek, gösterişsiz ve küçük sermayeli basit şeylerdi. Aktarlar daha çok iş yaparlardı.

Sebebi şu: Geliri yüksek aileler, yâni konak ve konak yavrusu sahipleri, eve lâzım olan erzak ve nevaleyi muayyen zamanlarda toptan alırlar, arabalara yükletirler, anbar ve kilerlerini çeşitli levazımla doldururlar, mahalle bakkalından alışveriş etmeğe ihtiyaç duymazlardı.

Az gelirliler ise, bir taraftan daha ucuzunu, öbür yandan daha nefis ve tazesini Asmaaltı ve civarından lüzum gördükçe alırlar, evlerine kendileri taşırlar, mahalle bakkalına –bazı eksiklerle unutilanlar müstesna– nadiren başvururlardı. Mahalle bakkalları hesabını, kitabını bilmeyen yahut kıt kanaat yaşayan insanların uğrağı idi. Öyle olunca da tabiiyle gelişemezler, üreyemezlerdi.

Bizim eve erzak, üç ayda bir gelirdi. İki tane öküz arabası dolusu!.. Peki, bunları kim gider alırdı? Hiç kimse gidip uğraşmaz, dükkân dükkân gezmez, yorulmazdı. Babamın bir defteri vardı; kiler ve anbar boşalmağa yüz tuttu mu, bir sabah o defteri eline alır, annemle istişare ede ede ve eski

ayların listesine göz atar, lüzumlu eşyayı kalem kalem, isimleri ve miktarlarıyla yazar, para hanesini boş bırakırdı.

Defteri uşak alır, Asmaaltı'nda bir yere, Yağcı İbrahim Bey adında bir zate götürürdü. Muamele bundan ibaretti; ertesi günü –yaz mevsimine rastlıyorsa Erenköyü'ne, kış ise Şehzadebaşı'na– arabalar sökün ederdi. Bütün alışverişi İbrahim Bey yapar, yaptırır, boş duran para sütununu doldurur, defteri geri yollardı.

Evde bulunanlar için asıl mühim iş, gelenleri yerleştirmekti; çalışma bütün gün sürerdi. Zira o devirde şeker ne toz ne de kesme olarak satılırdı, “kesme şeker” denilen, mavi kâğıtlara sarılı mahrutî kalıplar halinde hariçten ithal edilir, konağın veya köşkün geniş taşlığına tertemiz beyaz yaygılar yayılır, keser veya tokmaklarla kırılır, kullanılacak hale sokulurdu.

Sabun da çuvalla alındığından nemli kalıplar bir telle parçalara bölünür, kilerin raflarına istif edilirdi. Kaşar peyniri kelleleri de kurumasın, küflenmesin diye –kazevilerle gelmiş, tahta anbara boşaltılmış olan– pirinçlerin arasına gömülürdü.

Aklımda doğru kaldıysa bizde “Petrofki” isimli Kırım'dan kocaman fiçılarla gelen sade yağ kullanılırdı, okkası önceleri 25 kuruştı, 27'ye çıktı, yâni pahalı yağdı; bugünkü para ile 11 lira kadar tutar!.. Ama hem halis süt yağıydı hem de dayanıklı, kuvvetli idi. O zamanlarda Mısır'ın “Mahsuse” isimli pirincini yerdik; un ise Odesa malıydı. Yerliye rağbet olmaması, iyisinin bulunmamasındandı.

Erzak gelip yerleştikten sonra, iki kileri de seyrederdim;

“iki” diyorum; zira kaba erzak büyüğüne konur, “ince kiler” ismiyle anılan küçüğüne, benim daha ziyade işime gelen ve iştahı mı çeken çerez nevinden, meselâ reçeller, Holânda peynirleri, zeytin envaı, siyah ve sarı havyar, bal, turşu ve güllâç, ekmek kadayıfı cinsinden zarifleri sıralanırdı. Elmasiye yapılmasında kullanılan renkli jelâtin paketlerine kadar...

Çok temiz, beyaz örtülerle süslü, ferah, hoş rayihalı bir yerdi burası!.. Öteki loştu, kokusu da insana Asmaaltı’nı hatırlatırdı. Ben, kibritten muma ve gece kandiline, o devirde münasebetsizce “tabut” denilen yumurta sandığından galeta veya peksimete kadar –baharat dahil– bütün bir ev erzakını gönderen İbrahim Bey’i, büyük bir mağaza sahibi zannederdim.

Günün birinde hesap görmek için biraderim oraya giderken, yanına katıldım. Gayet murdar, dar, iğri büğrü, çok kalabalık sokakların birinden öbürüne gire çıka, nihayet ufacık bir yazıhaneye daldık. Kötü bir masa başında ve bomboş bir odada İbrahim Bey pineklemekte idi. Gözümüzün aradığı tek şey yoktu, burada... Sadece bir kenarda dört, beş çuval duruyor... O kadar!

Çıktıktan sonra ağabeyime sordum; dedi ki:

“Bunlar birkaç kalem eşya üzerine iş yaparlar, mesela yağ gibi... Ardiyeleri vardır. Mağazalar gibi perakende satış yapmazlar. Bize gönderdiği erzakı, ayrı ayrı toptancılardan satın alıp yollar.

Bizim evden ancak limon nevinden uzun müddet dayanmayan öteberi için pek nadir olarak mahalle bakkalına gidilirdi. Mahalle bakkallığı büyük ve ince kilerleri dolduracak mal ve para kalmayınca, yani Birinci Cihan Harbi sıra-

sında gelişmeye başlamıştır: Süpürge tohumundan ekmek yemeğe alıştığımız felaketli yıllarda!.. Yokluk içinde ve bu kıtlıktan dolayı mahalle aralarında ufak tefek, derme çatma dükkânlar türedi. Sahipleri de artık Bodos veya Yorgi değildi... Sabık mümeyyiz Ahmet Efendi yahut mütekait Binbaşı Ali Bey'di!..

Şehirli Türkün ve kalem efendisinin ticarete, serbest mesleğe, hatta bankacılığa atılmasını o şeametli harbe borçluyuz. 1914 bozgunu bu itibarla bin cürme bedel bir de sevap işlemiştir ki, taksiratını hemen hemen affettirmeğe kâfi gelebilir.

Kim tüccarlığa yeltenmedi ki? Ben bile umumî cereyana kapılmış, sürgün yerim olan Bilecik'te bağ tutmuş, rakı çekmiş; dutluk kiralamış, ipek kozası yetiştirmiştim!..

Ve asıl tuhafı, kazanmıştım da!..

28 Şubat 1953

MUHALLEBİCİLER VE EN MEŞHURU

Eskiden muhallebici dükkânları, hattâ en meşhurları bile şatafatsızdı; basit fakat tertemiz, süt ve gülsuyu kokan ferah yerlerdi. Şimdiki gibi lüks ve konfora rağmen çorba, pilâv, tavuk tüyü, yağ ve yağlı sıcak su buğusu kokmazdı.

Mühim fark şu noktadır: Yediklerinizde süt rayihası ve tadı bulurdunuz. Şimdikilerde olmıyan işte budur; süt tadı yoktur; hattâ rengi de! Vaktiyle sütlü tatlıların rengi kireç beyazlığında değildi; evde pişirilenlere benzerdi; iyice kaynatılınca sütün aldığı canlı, sıcak, hassalı beyazlıkta idi. Daha da koyu olduğu, süt kokusu duyulduğu da muhakkaktı.

Hele porsiyonlar? Mide doyurmasa da göz doyururdu; bugün iki işe de yaramıyor; hepsi de tadımlıktan ibarettir. Benim asıl tuhafıma giden şu: Vitrindeki buzdolaplarında bakıyorum, meselâ ekmek kadayıfı âdeta kalın, iri bir parça... Üstündeki kaymağı da kabarik ve hatırı sayılır büyüklükte... Yani ikisi de birbirine uygun ve bir ikindi zamanı safra bastırmağa, açlığı gidermeğe kâfi hacimde!

Gelgelelim, dükkâna girip ısmarladınız mı önünüze getirilen nesne o camekânda görünenin ustacasına ufaltılmışı. İnsana, bir dürbünün ters tarafından seyrediyormuşsunuz

tesiri yapıyor! Dolu dolu üç kaşığı ve üç lokmayı geçen hiçbir porsiyon yok.

Bizim nesil Hacı Receb devrini idrâk etmiştir. Bu meşhur muhallebicine dükkânı nerede idi? Dükkân demeğe dil varmaz, Karaköy’de şimdiki postahanenin yanındaki geçidde ahşap bir baraka idi. Etrafa ve yol kenarlarına mermer masalar ve âdi iskemleler dizilmişti. Müşteri bunlardan birine ilişir, yiyeceğini yer, hemen kalkar giderdi. Uzun uzun oturmağa, birini beklemeğe, hele paketler koymağa imkân mı var?

Limonata da satardı; lâkin halis limondan ve pek nefis olduğu için başka yerlerde on, nihayet yirmi paraya içilen bu şerbet Receb’de otuz para idi. Zamana göre lüks sayılırdı.

Kendisi de gözümün önüne geliyor: Kır düşmüş sarı sakallı, malûm Arnavut kıyafetinde, başında bembeyaz keçe külâh, sağlam yapılı bir adamdı. Galiba hac dönüşü külâhını yine işlemez bir “arakiye”ye çevirmiş ve üstüne bir de abâni sarık dolamıştı.

İkindiden sonra dükkânda yenilecek şey kalmaz, kepenkler iner, masalarla iskemleler bir yana toplanırdı. Arı kovarı uğultusu da dinir, el ayak çekilirdi. Yazık ki bizde geçmiş zamanın bu gibi şehir hayatıyla alâkalı, şöhreti dillere destan olmuş ticarethaneleri hakkında tam malûmat verecek eserler yazılmamış. Muhallebici Receb’in günlük sarfiyatı ne idi bilemeyiz. Yarın da bugünlüklere dair bir bilgimiz olamayacak.

Receb’in son günleri hususunda da malûmatımız eksiktir. Sonradan üreyenlerin çoğu dükkân tabelâlarına o şöhretli muhallebicine kalfası olduklarını yazdılar. Hâlâ ismin sihri devam ediyor demektir.

Bizde ilk lüks muhallebici dükkânları mütareke devrinde açıldı. Yine Arnavut ırkından birkaç kardeş evvelâ Galatasaray köşesinde, arkasından muhtelif yerlerde iyi mobilyalı, tertemiz, ferah ve muntazam servisli salonlarda muhallebiciliğe başladılar. Çok rağbet gördüler. Sonra ne oldular, bilmem... Şehir haritasından silindiler; isimleri bile aklımda kalmadı.

Hattâ –iyi hatırlıyorum– ilk dükkânın açılışı münasebetiyle bir yeniliğe de başvurmuşlardı: Davetlilere bedava ve diledikleri kadar yemek şartıyla bir küşad resmi yaptılar, matbuat erkânını çağırdılar. Ben de gitmiştim. Her şey nefisti; ne çare ki yemenin bir haddi var. İkinci tabak eklemek kadayıfında dama dedim. Lâkin yanımda bulunan merhum Alemdarcı Kadri Bey bizim el sürmediğimiz tabakları boşaltarak masamızın şerefini kurtardı, Arnavutlara pes dedirtti!

Mahalle arası muhallebicilerinin bir kusurunu hatırlatacağım: Evlerden istenilince gönderilmek üzere hazırladıkları geniş tabaklardaki iki kat ve aralarına tümsek tümsek kaymak konmuş o canım tavuk göğüslerinin üstüne tarçın tozuyla çiçek resimleri yaparlardı. Ziyarı yok... Hoş bir manzara teşkil ederdi. Neyleyim ki bu tezyinatın ortasına isimlerini de yazarlardı. Yazsınlar, ne çıkar?

Fena tarafı şu idi: Meselâ muhallebicinin adı Ali Usta mı? Yalnız o kadarcığını yazsa bir şey çıkmaz. İsmin başına bir de –eski harflerle, tabii– “amel” sözü koyardı. Tabak sofraya geldi mi, okurdunuz: “Amel-i-Ali Usta!” Yani Ali Usta’nın işi, marifeti, elinin emeği mânasına ama gel de ötekini unut, yalnız bu mânasını düşün!

Sonradan o lüzumsuz kelimeyi koymaz oldular.

Muhallebiciden büyük tabaklarla eklemek kadayıfı ve ta-

vuk göğsü alanlar akşamüstü birdenbire yemeğe ağırlanması icab eden misafir bastırmış orta halli evlerdi. Dar gelirliiler böyle bir vaziyet karşısında hemen bir lâlana dokerler veya gözleme açarlardı. Konaklarda ise ahçıbaşına emir giderdi:

“İyi bir tatlı yapsın!”

21 Mart 1953

“DELİL”LER VE HEDİYELERİ

Gerçekten yarım asırlık bir hâtıradır bu: Ramazan ayının on beşinden evvel bir gün veya bir gece babam ev halkını –emektar dadılara ve gedikli evlâtlıklarla onların evlâtlarına kadar hepsini– yanına, odasına çağırırdı. Otuz kişilik bir cemaat karşısına dizilmiş olurdu.

“Getirin şu sürre hurçlarını!” emrini verirdi. Ortaya yumuşak yeşil meşinden, iki tarafına siyah ipliklerle birtakım yazılar nakşedilmiş eşit iki çanta koyarlardı. Daha ziyade bir heybenin tek tarafına benzeyen ve ağzı yine meşinden bir kaytanla örtülü bu hurçlar neydi? Neye yarardı?

Anlatayım: Her ramazan sürre alayı ile biri Mekke’ye, öteki Medine’ye gider, hac sonu yine İstanbul’a dönerdi. Yâni hususî bir postanın götürüp getireceği eski usul ambalajlardı.

Ne götürür, ne getirirlerdi?

Hurçların bir tarafında kasnak işi harflerle babamın adı ve memuriyeti, arka taraflarında biri Mekke, diğeri Medine ehalisinden iki kişinin isimleri yazılmıştı. O adamlar bizim ailenin “delil”leri idiler. “Delil” de ne oluyor? Kılavuz mânasınadır; yani ve şayet günün birinde aileden biri, birkaçı Allah nasip eder de hacca giderse o adamların evlerinde misafir olacak, peşlerine düşüp ne derlerse yapacak,

hac adab ve erkânını onlardan öğrenecek, kısacası onların sağdıçlığını kabul edecekti.

Belli başlı, ailelerin iki mukaddes şehirde böylece, evelden tâyin edilmiş “delil”leri bulunması ve kendileriyle münasebetin devamlı surette idamesi eski bir âdetti. Kim bilir ne zamandanberi biz bu âdeti bırakmamıştık.

Aile reisi vefat edince en büyüğü ve itibarlısı onun yerini doldurur, hurçlar onun namına gelir, giderdi. Deliller için de aynı şey: Vazife babadan oğula geçer, anane devam ederdi.

Hikâyemize dönelim: Hurçlar ortaya konduktan sonra babam esas metni matbaada basılmış, yalnız –posta havaleleri gibi– lüzumlu yerleri açık bırakılmış bir deste kâğıttan birini eline alır, boş kısımları doldururdu.

Meselâ kendi ismini, bir de (... kuruş) yerine göndereceği paranın miktarını yazardı. Yazdıktan sonra o parayı kâğıda, kâğıdı da zarfına koyar, kapatır, hurca atardı.

Tabiidir ki her şahıs için aynı rakam yazılmaz, aynı para yollanmazdı. Aile erkân ve efrad ve hademesi bir nevi bareme tâbidi; mikdar beş mecidiyeden iki çeyreğe kadar inerdi.

Zarflar tamamlandı mı hurçlar kapatılır, meşin kaytının uçlarına da kırmızı balmumu üzerine mühür basılır, sapasağlam, ayrıca yumuşak bir posta paketi yapılmış olurdu. Nihayet bir uşak bunları götürüp sürre işiyle meşgul Evkaf Nezareti’ne teslim ederdi.

Şu var ki anlattığım zarflama sahnesi yarı dinî bir tören mahiyetini alırdı. Hepimiz âdeta namazda, niyazda bulunuyormuşuz gibi temkinli durur, çantalar kapandı mı gö-

nüllerimizde vazifelerini yapmış olanlara mahsus rahathğı duyardık.

Derken günün birinde –aylar geçtikten sonra– hac dönüşü hurçların geri geldiğini öğrenir, tekrar odaya çağırılır, bu defa da açılma töreninde hazır bulunurduk.

Doğrusunu isterseniz açılma toplantısı daha meraklı, daha eğlenceli idi; zira gönderilen paralara karşı ufak tefek hediyeler gelmiş olurdu. Mühür –malûm tâbiriyle– fекkedilir, kaytanlar çekilir, hurç açılırdı. Açılınca da odaya bir Mısırçarşısı rayıhası, baharat kokusu yayılırdı.

Babam herkesinkinden önce kendi zarfını açardı. Klişe sözlerle dua, selâm, sena yazılı mektupla beraber hediye de çıkardı. Hediyeler nelerden ibaretti? Pek tabiidir ki gönderilen paraya uygun ve bu paranın onda biri değerinde hiçten şeyler!

Meselâ erkeklere misvak, kokulu kurs, ödağacı, nihayet en pahalısı bir tesbih... Kadınlara sürmedan, sürme, kına...

Sürmedanlar hâlâ gözümün önündedir: Üstlerine kırmızı beyazlı arabesk süsler işlenmiş mini mini testi biçimi, lâkin kulpsuz, incecik boyunlu maden kaplar... Baş tarafından çektiniz mi –şimdiki tırnak cilâları fırçası gibi– incecik bir çubuk görünürdü; göze sürme bununla çekilirdi.

Maviye çalar süt rengi, ağızları siyah meşinle sımsıkı kaplanmış bodur şişelerdeki “zem zem” de Mekke’den gelirdi ama galiba hacılar eliyle, hacı hediyesi olarak... Herhalde hurçtan çıkmazdı. Misvakları kullanmaz, dağıtırdık. En âlâsından olduğı söylenen sürme ve kınadan da bir kısmı akraba ve komşu hanımlara verilir, gayet makbule geçerdi.

Kokulu kursları yani hap biçimi buhurları ve od ağaç-

larını babamla anam kandil geceleri “Yâsîn” okurken odalarında yakarlardı. Kurban bayramlarında da koyunlar kesildiği sırada taze kan kokusunu bastırmak için kullanılırdı. Evde mevlûd okunduğu günlerde yine Mekke buhuru ile od ağacına başvurulması âdetti.

28 Mart 1953

BİRKAÇ DİLENCİ

Çocukluğumdan beri gördüğüm dilencilere şimdi zihnimde bir geçit resmi yaptırırken, içlerinden birkaçını ayırıp yazmayı faydalı buluyorum.

Bunların en seçme örneği, kendimi bildiğim günden, yakın zamanlara kadar Bahçekapı'daki Küçük Arpacılar Camii'nin bir han geçidine benziyen kapısı önünde, geriye doğru, ayakta dururdu. İki gözü yumulu idi ama belki de kör değildi; sırtında tertemiz bir aba, başında bembeyaz bir sarık, ne söz söyler, ne avuç açar ne de dua ederdi.

Gayet sükûtî, vekarlı, iyi giyinmiş bir halde put gibi beklerdi. Gelip geçenler kenarda duran kutuya sadakalarını atarlarken yine istifini bozmaz, dudağını bile kıpırdatmazdı... Böylece, kırk yıl orada durdu, para topladı ve şüphesiz pek mükemmel geçindi; nihayet galiba öldü ve galiba da veresine han, hamam bıraktı.

İstanbul dilencilerinin pîri ve bangeri, kimseyi rahatsız etmeden, gezip tozmadan, iğrendirip fazla acındırmadan en sessizi, en kibarı bu zat idi. Başka bir sürü mûrdar, yaralı, bereli, arsız ve çirkin dilencileri düşününce onun hakkında:

"Kazandığı helâl olsun! Bıraktığını çoluğu çocuğu afiyetle yesin... Allah gani gani rahmet eylesin!.." diyeceğim gelir. Bir

başka dilenci daha hatırlarım: “Düdüklü dilenci!” Galatasaray Lisesi’nde yatılı bulunduğum sırada, öğleye doğru, her gün yan sokaktan geçerci. Kalın, yüksek duvarlar, yürüyüşünü görmeme mâni olurdu ama çaldığı flütün demir kapıların armonize edilmiş gıcırtilarını andıran acıklı sesi yüreğime işlerdi.

Bu, öyle ustaca seçilmiş, bir haykırış, iç çekiş, yalvarış nağmesi idi ki, en güneşli, ferah bir gün ortasında bile hiç derdimiz ve ders programında aritmetik veya Arapça yokken bile bize, birdenbire en kötü ihtimalleri, cezaları, sınıfta kalışları, yakın ölümleri düşündürür; içine girmeğe hazırlandığımız gençlik hayatının kapkaranlık bir bodrumdan başka bir şey olamayacağı fikrini kafamıza sindirirdi!

Mektepten ayrılışım, o gündelik iç karartıcı ve gönül yaşlandırıcı, Rum dilenci düdüğünün iniltisinden de kurtuluş olmuştu. Şuna da dikkat etmiştim: Çocukluğumda yasak bir sanat olmayan dilencilik, savsaklığa gelmiyen, düzen isteyen bir işti!.. Zira düdük sesi hep aynı saatte iştilir, bir defa bile zamanını kaçırmazdı.

Şaşıtığım bir nokta daha: Dilenciler hastalanmazlardı. O düdüklü dilenci, yıllarca düdüğünü çalıp sokaktan geçmek suretiyle tam bir sıhhat sahibi olduğunu isbat etmişti. Cami önündeki sarıklı Müslüman dilenciyi de yaz kış, ne vakit Eminönü’nden geçsem, yerinde bulurdum!

Bizler nice hastalıklara tutulup yataklara serilip kalmamıza rağmen, onlar ve öbürleri vazifeleri başında, vazife halinde idiler.

Tanıdığım tipik bir dilenci nümunesi de iki bacağı gövdesinden kesilmiş, küçük bir çocuktu... Tombulca ve sevimli

bir çocuk. Bu da temiz giyinirdi, siyah ceket, beyaz mintan, hattâ koyu renk kravat, kusursuzdu. Ellerine geçirdiği takun-yalarla yere basıp, deri yastık bağlanmış kıcını pek sürmeden atlaya atlaya yol alır ve kibar yerlerde ve yaz mevsimi –zahir hava tebdiline çıkarak– Erenköy semtlerinde dolaşırdı.

Sanırım ki yaşıttık; seslerimiz aynı zamanda kalınlaştı, bıyıklarımız aynı zamanda terledi. Fakat ben makasla keser küçültürdüm; o bırakır, uzatır, burardı! Anadolu’ya gittim, beş sene sonra dönüşümde baktım ki bizim bacaksız dilenci palabıyık, kanlı canlı, yalnız bacakları noksan bir babayiğit olmuş. Geçimi yerinde, tabîî neşesi de...

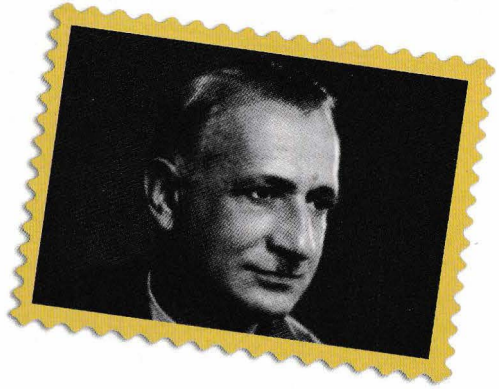
Daha uzun ve uzak bir seferden avdetimde yine sağdı ve artık dilencilik etmiyordu. İşlek bir cadde köşesine sergi kurmuş, öteberi satıyordu.

Çocukluğumun dilencileri arasında bir tanesi de mesi-relerde dolaşır, vasıtalık yapar, yâni o devirde “nâme” ismiyle anılan aşk mektupları taşırdı. Sakallı, sarıklı, kısa boylu, arsız yüzlü, meymenetsiz bir herifti. Tarifesi de vardı: Tek atlı arabalardan beş kuruş, çift atlı kira arabalarından on, ev arabalarından mecidiye!.. Meşrutiyet’in ilânından sonra görünmez oldu.

Korku veren dilencileri de bilirim: Hafiye ve jurnalci dilenciler!.. Kimler oldukları malûmdu, nerede yanımıza yaklaşsalar, konuşmayı keser, susardık. Jurnal edilmekten çok ürkenler, sadaka vermeyi ihmâl etmezlerdi. Ben, aksine surat eder, hattâ azarlardım. Sultan Hamit idaresi de devam etseydi, ne olsa bir gün yine sürülmeğe mahkûmdum. O idare gençlik çağının iptidasında yıkıldı; yerine gelen Meşrutiyet beni sürgüne göndermemelik edemedi!..

2 Mayıs 1953

REFİK HALİD KARAY



Memleket Yazıları -15-

Elli Yıl Önceki

Hazırlayan Tuncay Birkan
Önsöz Uğur Kökden



Refik Halid Karay'ın 1952-1953 yıllarında *Siyaset: Haftalık Politika ve Kültür Gazetesi*'nde yayımlanan yazılarının derlendiği *Elli Yıl Önceki*, okurunu 1900'lerin Haydarpasası'na, Sarayburnu'na, Tepebaşı'na, Beyoğlu'na, Bostancı'dan Caddebostanı'na uzanan bir gezintiye çıkarıyor...

Refik Halid bu gezintide eski İstanbul'un atmosferini, kışlık ve yazlık tiyatrolarını, kahve içme âdetini, gece simitlerini, bir seçkinlik alameti olan bastonları, "bonjur" denilen kuyruklu ceketleri anımsatıyor...

Elli Yıl Önceki, usta bir yazarın gençlik hatıralarında iz bırakmış o eşsiz İstanbul'un semtleri, insanları ve âdetleri...



Online alışveriş: inkilap.com